

اگر حساب سیکھیں

اول

+

-

×

÷

%

=

@

جٹاویڈ پبلیشرز

غلام محی الدین

(الف) جماعت
(اعداد ہیں)

الف جماعت
اعداد ہیں

حساب سیکھیں

حصہ اول

برائے درجہ اول

از

محمد ظہیر الحق

ناشر

جاوید پبلیکیشنز

۶/کولوٹوالہ لین، کلکتہ-۷۳

فون: 236-9513

جماعت اعداد گروپ

(الف)

۱۴۰۰/۵/۵

غلام محی الدین
غلام محی الدین

باب نمبر	فہرست مضامین	صفحہ نمبر
باب اول	جسامت کا بیان	۳
باب دوم	گنتی لکھنے اور پڑھنے کا بیان	۸
باب سوم	جمع یا جوڑ کا بیان	۲۰
باب چہارم	تفریق یا گھٹاؤ کا بیان	۲۹
باب پنجم	ضرب کا بیان	۴۲
باب ششم	تقسیم کا بیان	۵۴
باب ہفتم	اوقات کا بیان	۶۲
باب ہشتم	میٹرک اوزان کا بیان	۶۵

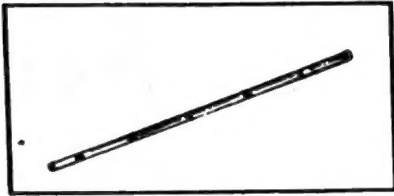
بسم الله الرحمن الرحيم ۝

باب اول

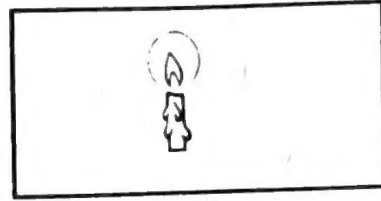
چھوٹا، بڑا، ہلکا، بھاری، لمبا، ناٹا، کم، زیادہ وغیرہ کا بیان

مشق الف

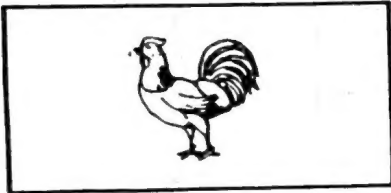
جو چھوٹا ہے اس پر 'x' کا نشان اور جو بڑا ہے اس پر '✓' کا نشان لگاؤ

ڈنڈا

موم بتی

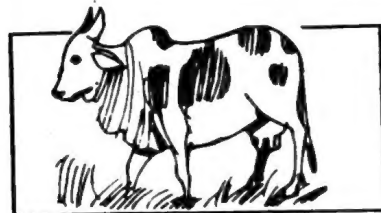
مرغی

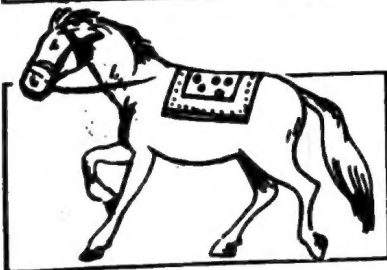
مرد

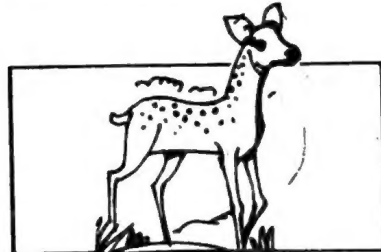
بکری

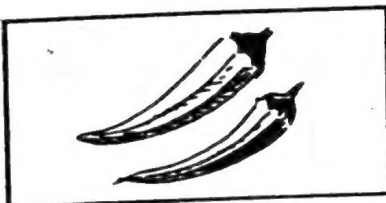
گائے

گھوڑا

ہرن

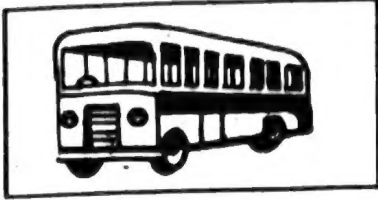
بھنڈی

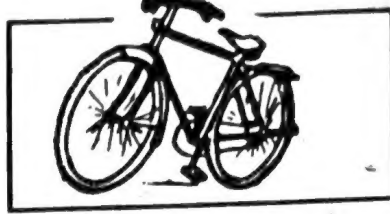
گھنٹی

مشق ب

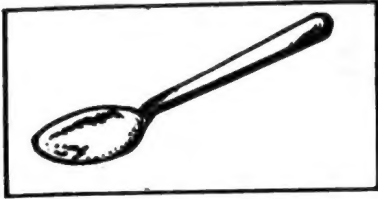
جو ہلکا ہے اس پر 'x' کا نشان اور جو بھاری ہے اس پر '✓' کا نشان لگاؤ

بس

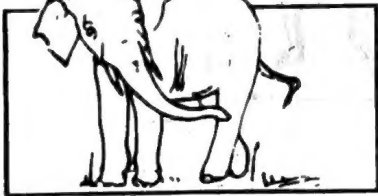
سائیکل

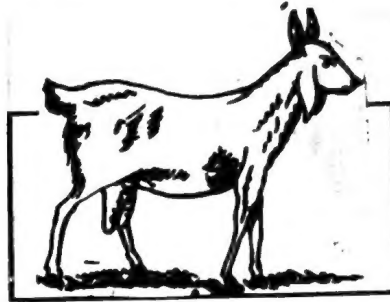
چمچی

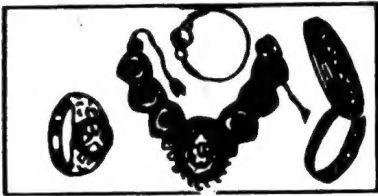
بالٹی

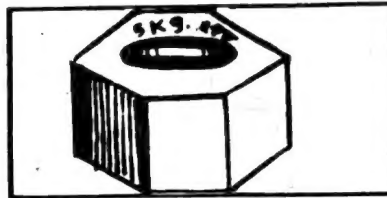
ہاتھی

بکری

سونے کا
زیور

لوہے کا
سامان

دوا

جھونپڑی

مشق ج

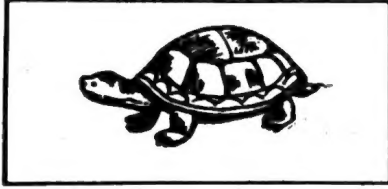
جولمبا ہے اس پر 'x' کا نشان اور جو ناٹا ہے اس پر '✓' کا نشان لگاؤ

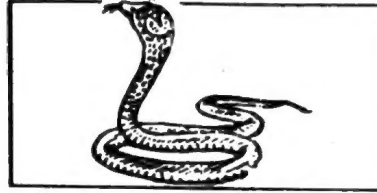
پودہ

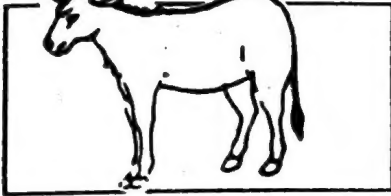
پیر

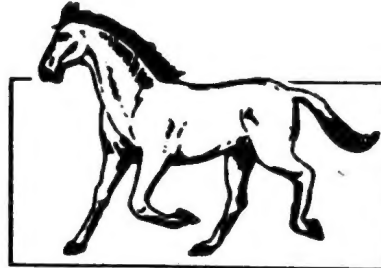
کچھوا

سانپ

گدھا

گھوڑا

بیٹا

باپ

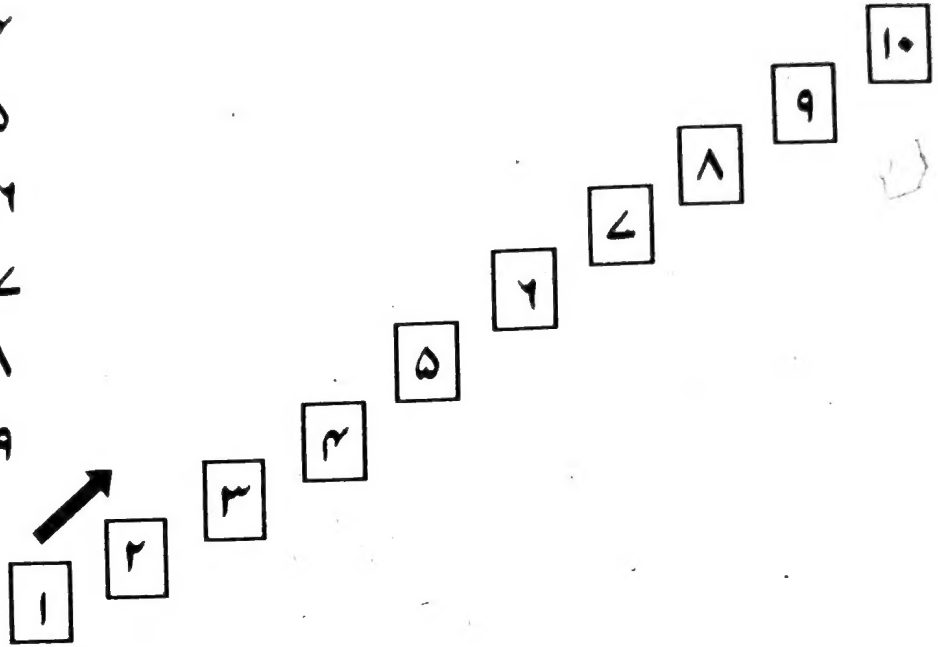
ماں

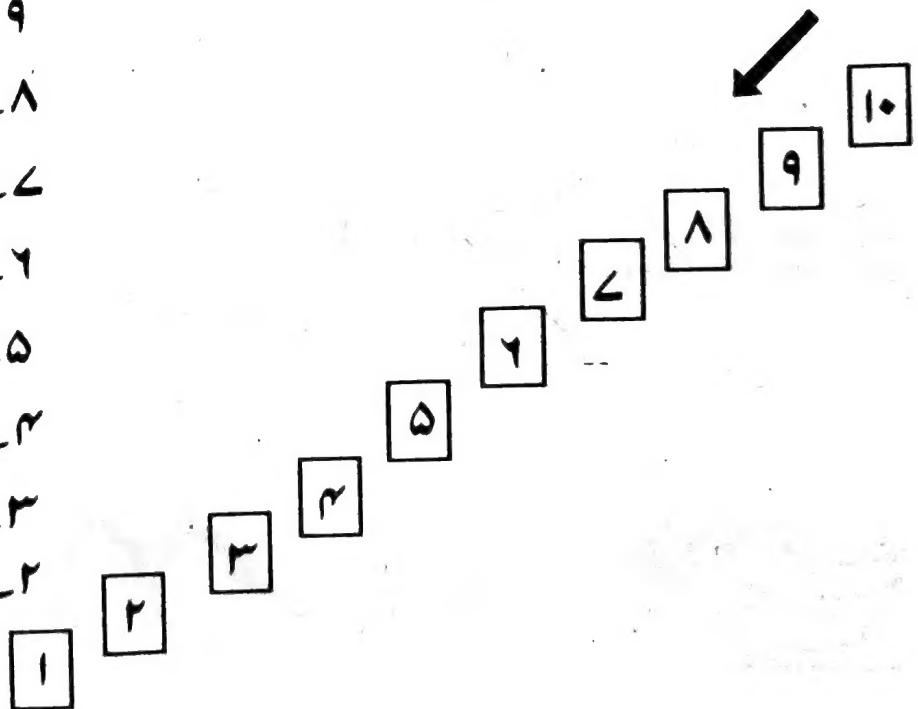
بیٹی

کم و بیش کا بیان

۱ سے ۲ بڑا ہے
 ۲ سے ۳ بڑا ہے
 ۳ سے ۴ بڑا ہے
 ۴ سے ۵ بڑا ہے
 ۵ سے ۶ بڑا ہے
 ۶ سے ۷ بڑا ہے
 ۷ سے ۸ بڑا ہے
 ۸ سے ۹ بڑا ہے
 ۹ سے ۱۰ بڑا ہے

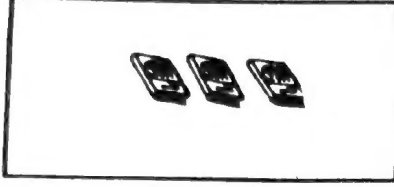

۱۰ سے ۹ چھوٹا ہے
 ۹ سے ۸ چھوٹا ہے
 ۸ سے ۷ چھوٹا ہے
 ۷ سے ۶ چھوٹا ہے
 ۶ سے ۵ چھوٹا ہے
 ۵ سے ۴ چھوٹا ہے
 ۴ سے ۳ چھوٹا ہے
 ۳ سے ۲ چھوٹا ہے
 ۲ سے ۱ چھوٹا ہے

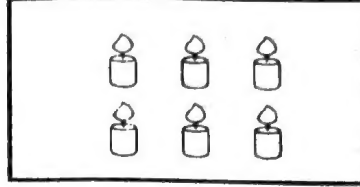

مشق و

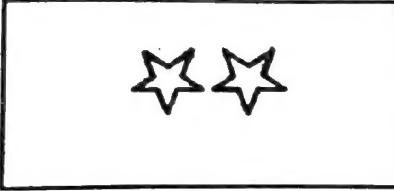
جو کم ہے اس پر 'x' کا نشان اور جو زیادہ ہے اس پر '✓' کا نشان لگاؤ

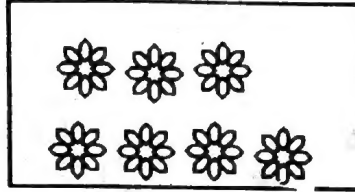
تین کتابیں

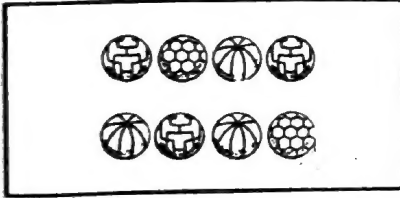
چھ موم بتیاں

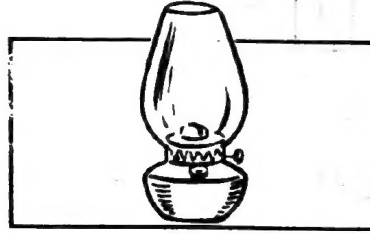
دو ستارے

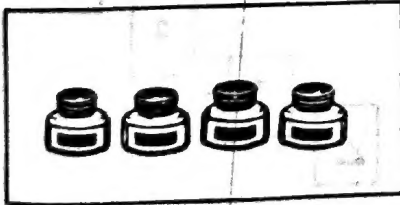
سات پھول

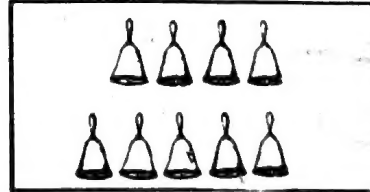
آٹھ گیند

ایک چراغ

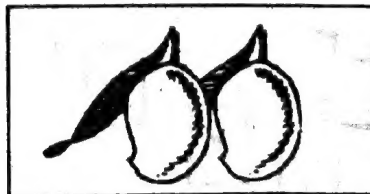
چار دوات

انوگھٹیاں

چار کیلے

دو آم

گنتی لکھنے اور پڑھنے کا بیان

ایک سے بارہ تک کی گنتی ہندسوں اور لفظوں میں

لفظوں میں	ہندسوں میں	لفظوں میں	ہندسوں میں
سات	۷	ایک	۱
آٹھ	۸	دو	۲
نو	۹	تین	۳
دس	۱۰	چار	۴
گیارہ	۱۱	پانچ	۵
بارہ	۱۲	چھ	۶

مشق الف

ہندسوں میں لکھو

آٹھ	<input type="text"/>	ایک	<input type="text"/>
پانچ	<input type="text"/>	تین	<input type="text"/>
بارہ	<input type="text"/>	پانچ	<input type="text"/>
تین	<input type="text"/>	سات	<input type="text"/>
چھ	<input type="text"/>	دو	<input type="text"/>
سات	<input type="text"/>	چار	<input type="text"/>
دو	<input type="text"/>	نو	<input type="text"/>
آٹھ	<input type="text"/>	پانچ	<input type="text"/>
گیارہ	<input type="text"/>	دس	<input type="text"/>

مشق ب

لفظوں میں لکھو

۱

۹

۱۰

۲

۳

۱۱

۱۲

۴

۵

۱

۲

۶

۷

۳

۴

۸

۹

۵

مشق

سب سے چھوٹے عدد سے سب سے بڑے عدد تک خانوں میں سجاؤ

--	--	--	--	--	--

۹، ۳، ۷، ۵، ۴، ۸

--	--	--	--	--	--

۲، ۸، ۱، ۳، ۴، ۶

--	--	--	--	--	--

۳، ۹، ۱، ۲، ۴، ۵

--	--	--	--	--	--

۴، ۵، ۲، ۳، ۱، ۸

--	--	--	--	--	--

۵، ۴، ۳، ۹، ۲، ۶

--	--	--	--	--	--

۶، ۳، ۴، ۵، ۸، ۷

--	--	--	--	--	--

۷، ۲، ۵، ۴، ۳، ۶

سب سے بڑے عدد سے سب سے چھوٹے عدد تک خانوں میں سجاؤ

--	--	--	--	--	--

۷، ۵، ۳، ۸، ۶، ۲

--	--	--	--	--	--

۸، ۴، ۵، ۷، ۱، ۳

--	--	--	--	--	--

۹، ۵، ۶، ۲، ۱، ۴

--	--	--	--	--	--

۸، ۲، ۷، ۳، ۱، ۵

--	--	--	--	--	--

۷، ۱، ۸، ۴، ۹، ۶

--	--	--	--	--	--

۶، ۲، ۹، ۵، ۱، ۳

--	--	--	--	--	--

۱، ۹، ۶، ۸، ۵، ۴

۱۱ سے ۱۰۰ تک گنتی لفظوں اور ہندسوں میں

لفظوں میں	ہندسوں میں	لفظوں میں	ہندسوں میں	لفظوں میں	ہندسوں میں
گیارہ	۱۱	اکتیس	۳۱	اکیادون	۵۱
بارہ	۱۲	بیس	۳۲	باون	۵۲
تیرہ	۱۳	تینتیس	۳۳	ترپن	۵۳
چودہ	۱۴	چونتیس	۳۴	چون	۵۴
پندرہ	۱۵	پننیس	۳۵	پچپن	۵۵
سولہ	۱۶	چھتیس	۳۶	چھپن	۵۶
سترہ	۱۷	سینتیس	۳۷	ستاون	۵۷
اٹھارہ	۱۸	اڑتیس	۳۸	اٹھاون	۵۸
انیس	۱۹	انچالیس	۳۹	انسٹھ	۵۹
بیس	۲۰	چالیس	۴۰	ساٹھ	۶۰
اکیس	۲۱	اکتالیس	۴۱	اکٹھ	۶۱
بائیس	۲۲	بیاالیس	۴۲	باسٹھ	۶۲
تینتیس	۲۳	تینتالیس	۴۳	ترسٹھ	۶۳
چوبیس	۲۴	چوالیس	۴۴	چوسٹھ	۶۴
پچیس	۲۵	پینتالیس	۴۵	پنیںٹھ	۶۵
چھیس	۲۶	چھالیس	۴۶	چھیاٹھ	۶۶
ستائیس	۲۷	سینتالیس	۴۷	سرٹھ	۶۷
اٹھائیس	۲۸	اڑتالیس	۴۸	اڑسٹھ	۶۸
اتیس	۲۹	انچاس	۴۹	اہتر	۶۹
تیس	۳۰	پچاس	۵۰	ستر	۷۰

لفظوں میں	ہندسوں میں	لفظوں میں	ہندسوں میں	لفظوں میں	ہندسوں میں
اکہتر	۷۱	اکاسی	۸۱	اکیانوے	۹۱
بہتر	۷۲	بیاسی	۸۲	بانوے	۹۲
تہتر	۷۳	تیراسی	۸۳	تیرانوے	۹۳
چوتہتر	۷۴	چوراسی	۸۴	چورانوے	۹۴
پچھتر	۷۵	پچاسی	۸۵	پنچانوے	۹۵
چھہتر	۷۶	چھیاسی	۸۶	چھیانوے	۹۶
ستہتر	۷۷	ستاسی	۸۷	ستانوے	۹۷
اٹھتر	۷۸	اٹھاسی	۸۸	اٹھانوے	۹۸
اناسی	۷۹	نواسی	۸۹	ننانوے	۹۹
اسی	۸۰	نوے	۹۰	ایک سو	۱۰۰

مشق الف

بعد کے اعداد لکھو

۱۹	۱۵	۹	۱
۱۶	۱۰	۲	۵
۱۱	۳	۶	۱۲
۴	۷	۱۳	۱۷
۸	۱۴	۱۸	۲۰

پہلے کے اعداد لکھو

۲۱		۲۵		۳۲		۳۷	
۲۸		۲۲		۲۶		۳۳	
۳۲		۲۹		۲۳		۲۷	
۳۸		۳۵		۳۰		۲۲	
۴۱		۳۹		۳۶		۳۱	

پہلے اور بعد کے اعداد لکھو

	۳۵			۷۹	
	۲۲			۶۵	
	۵۲			۵۹	
	۶۶			۴۹	
	۴۲			۷۳	
	۵۲			۸۳	
	۶۲			۹۳	
	۷۲			۳۲	

مشق ب

لفظوں میں لکھو:-

۶۹	(۴)	۲۹	(۳)	۵۳	(۲)	۱۳	(۱)
۳۹	(۸)	۶۳	(۷)	۲۳	(۶)	۴۴	(۵)
۷۳	(۱۲)	۳۳	(۱۱)	۵۴	(۱۰)	۷۵	(۹)
۴۳	(۱۶)	۶۴	(۱۵)	۸۵	(۱۴)	۲۳	(۱۳)
۷۴	(۲۰)	۹۵	(۱۹)	۲۳	(۱۸)	۸۴	(۱۷)
۱۴	(۲۴)	۳۲	(۲۳)	۹۴	(۲۲)	۴۹	(۲۱)
۴۳	(۲۸)	۸۹	(۲۷)	۵۹	(۲۶)	۷۹	(۲۵)

ہندسوں میں لکھو:-

چوہتر	(۴)	چوبیس	(۳)	چھپن	(۲)	چودہ	(۱)
بانوے	(۸)	اڑسٹھ	(۷)	چونتیس	(۶)	چھیالیس	(۵)
پچپن	(۱۲)	ترانوے	(۱۱)	اڑتیس	(۱۰)	چوالیس	(۹)
اٹھارہ	(۱۶)	پنہٹھ	(۱۵)	چورانوے	(۱۴)	انچالیس	(۱۳)
چھیانوے	(۲۰)	اٹھائیس	(۱۹)	چھتر	(۱۸)	پنچانوے	(۱۷)
اٹھاون	(۲۴)	چھیاسی	(۲۳)	اڑتیس	(۲۲)	پچاسی	(۲۱)
باسٹھ	(۲۸)	ایک سو	(۲۷)	چھتر	(۲۶)	اڑتالیس	(۲۵)

ہندسوں کا خاکہ

لاکھ	دس ہزار	ہزار	سیکڑہ	دہائی	اکائی
•	•	•	•	•	•
	•	•	•	•	•
	•	•	•	•	•
	•	•	•	•	•
	•	•	•	•	•

مقامی قیمت کا بیان

تم اچھی طرح جانتے ہو کہ اکائی کے حصے کا ایک ایک اکائی کہلاتا ہے اس لئے ۱ کی مقامی قیمت ایک اکائی یا ایک ہوتی ہے۔ اسی طرح اگر ۴ ہو تو اسکی مقامی قیمت ۴ اکائی یا چار ہوتی ہے۔

عددی علامت کی قیمت کے اس اصول کو ”مقامی قیمت کا اصول“ کہتے ہیں

مقامی قیمت کے مطابق

اکائی	دہائی
۵	۲

دو دہائی پانچ اکائی یا دو دس پانچ = عام طور پر اس عدد کو پچیس کہتے ہیں

اس لئے پچیس = ۲۵ = دو دس پانچ = ۲۰ + ۵ = ۲۵
ایک اور مثال دیکھو

سات دہائی چھ اکائی یعنی سات دس چھ = عام طور پر اس عدد کو چھتر کہتے ہیں۔

اکائی	دہائی
۶	۷

اس لئے چھتر = ۷۶ = سات دہائی چھ = ۷۰ + ۶ = ۷۶

بولا جاتا ہے	عدد میں لکھا جاتا ہے
مقامی قیمت کے مطابق	عام شکل میں
ایک اکائی	۱
سات اکائی	۷
ایک دہائی چھ اکائی	۱۶
دو دہائی چار اکائی	۲۴
تین دہائی صفر اکائی	۳۰

بولاجاتا ہے					عددمیں لکھا جاتا ہے				
مقامی قیمت کے مطابق					عام شکل میں				
چاردہائی صفر اکائی					چالیس				
چھدہائی سات اکائی					سر سٹھ				
آٹھدہائی چار اکائی					چوراسی				
نودہائی نو اکائی					ننانوے				
ایک سیکڑہ صفر دہائی صفر اکائی					ایک سو				
دو سیکڑہ تین دہائی چار اکائی					دو سو چونتیس				
پانچ سیکڑہ سات دہائی دو اکائی					پانچ سو بہتر				
آٹھ سیکڑہ دو دہائی سات اکائی					آٹھ سو ستائیس				
چھ سیکڑہ چار دہائی چار اکائی					چھ سو چالیس				
سات سیکڑہ نو دہائی آٹھ اکائی					سات سو اٹھانوے				

مشق

مقامی قیمت کے مطابق یا عام شکل میں لکھے ہوئے اعداد کو ہندسوں میں لکھو:

مقامی قیمت کے مطابق	عام شکل میں	اکائی	دہائی	سیکڑہ	عدد
تین دہائی پانچ اکائی					
	اٹھائیس				
ایک دہائی سات اکائی					
آٹھ دہائی نو اکائی					
	اکاسی				
	انہتر				
پانچ دہائی تین اکائی					
	چھہتر				
چار دہائی چھ اکائی					
	بائیس				
نو دہائی صفر اکائی					
	انتیس				
ایک دہائی پانچ اکائی					
	تیرانوے				
نو دہائی ایک اکائی					

مقامی قیمت کے مطابق	عام شکل میں	اکائی	دہائی	سیکڑہ	عدد
	چوالیس				
چھ دہائی سات اکائی					
	چھیالیس				
	انسٹھ				
آٹھ دہائی آٹھ اکائی					
	سنتالیس				
نودہائی تین اکائی					
چھ دہائی چھ اکائی					
	سرستھ				
	انتالیس				
ایک سیکڑہ مفرد دہائی دو اکائی					
	۶۲۴				
پانچ سیکڑی پانچ دہائی پانچ اکائی					

جمع یا جوڑ کا بیان

کسی عدد میں اگر مزید کوئی اور عدد شامل کیا جائے تو اسے جمع یا جوڑ کہتے ہیں

مثلاً (i) $5 = 3 + 2$ (ii) $11 = 2 + 9$ (iii) $12 = 2 + 5 + 5$

تم اپنی سہولت کیلئے عدد کو چیز بھی مان سکتے ہو مثلاً:

(i) ۳ کتابیں + ۴ کتابیں = ۷ کتابیں (ii) چھ مچھلیاں + سات مچھلیاں = تیرہ مچھلیاں

+ یہ نشان جمع یا جوڑ کا ہے

= یہ نشان برابر کا ہے

بھر یہ نشان نہ برابر کا ہے

سبق نمبر ۱

جمع کرو:-

۴ (۶)	۳ (۵)	۳ (۴)	۳ (۳)	۲ (۲)	۲ (۱)
۱ +	۳ +	۲ +	۱ +	۲ +	۱ +
۵ (۱۲)	۵ (۱۱)	۵ (۱۰)	۴ (۹)	۴ (۸)	۴ (۷)
۵ +	۳ +	۱ +	۴ +	۳ +	۲ +
۷ (۱۸)	۶ (۱۷)	۷ (۱۶)	۶ (۱۵)	۶ (۱۴)	۶ (۱۳)
۲ +	۴ +	۱ +	۳ +	۲ +	۱ +

$\angle (22)$	$2 (23)$	$\angle (22)$	$1 (21)$	$\angle (20)$	$6 (19)$
$5 +$	$3 +$	$2 +$	$2 +$	$3 +$	$5 +$
$\angle (30)$	$5 (29)$	$\angle (28)$	$2 (27)$	$\angle (26)$	$3 (25)$
$9 +$	$6 +$	$8 +$	$5 +$	$6 +$	$2 +$
$9 (34)$	$9 (35)$	$9 (32)$	$9 (33)$	$9 (32)$	$9 (31)$
$6 +$	$3 +$	$5 +$	$2 +$	$2 +$	$1 +$
$8 (32)$	$8 (31)$	$8 (30)$	$8 (39)$	$8 (38)$	$8 (37)$
$8 +$	$5 +$	$2 +$	$2 +$	$6 +$	$2 +$

سبق نمبر ۲

جمع کرو:-

$62 (6)$	$53 (5)$	$22 (2)$	$32 (3)$	$11 (2)$	$11 (1)$
$21 +$	$26 +$	$13 +$	$11 +$	$16 +$	$10 +$
$52 (12)$	$22 (11)$	$32 (10)$	$11 (9)$	$11 (8)$	$12 (7)$
$22 +$	$12 +$	$12 +$	$12 +$	$11 +$	21
$22 (18)$	$32 (17)$	$11 (6)$	$11 (15)$	$12 (4)$	$32 (13)$
$15 +$	$13 +$	$18 +$	$12 +$	$22 +$	$15 +$

$$\begin{array}{r} ۳۲(۲۲) \quad ۱۱(۲۳) \quad ۱۱(۲۲) \quad ۱۲(۲۱) \quad ۳۲(۲۰) \quad ۴۲(۱۹) \\ ۱۲ + \quad ۱۸ + \quad ۱۳ + \quad ۲۳ + \quad ۱۶ + \quad ۱۶ + \end{array}$$

$$\begin{array}{r} ۱۲(۳۰) \quad ۱۱(۲۹) \quad ۱۲(۲۸) \quad ۳۲(۲۷) \quad ۴۲(۲۶) \quad ۶۲(۲۵) \\ ۲۰ + \quad ۱۲ + \quad ۲۲ + \quad ۱۷ + \quad ۱۷ + \quad ۲۵ + \end{array}$$

$$\begin{array}{r} ۱۱(۳۶) \quad ۱۲(۳۵) \quad ۴۲(۳۴) \quad ۵۲(۳۳) \quad ۶۲(۳۲) \quad ۸۲(۳۱) \\ ۱۵ + \quad ۲۵ + \quad ۱۱ + \quad ۲۱ + \quad ۳۲ + \quad ۱۲ + \end{array}$$

$$\begin{array}{r} ۱۲(۴۲) \quad ۴۲(۴۱) \quad ۵۲(۴۰) \quad ۷۲(۳۹) \quad ۷۵(۳۸) \quad ۵۹(۳۷) \\ ۲۶ + \quad ۱۲ + \quad ۳۲ + \quad ۱۳ + \quad ۱۲ + \quad ۳۰ + \end{array}$$

$$\begin{array}{r} ۵۳(۴۸) \quad ۶۶(۴۷) \quad ۵۵(۴۶) \quad ۸۰(۴۵) \quad ۷۰(۴۴) \quad ۶۰(۴۳) \\ ۲۵ + \quad ۲۳ + \quad ۳۲ + \quad ۱۲ + \quad ۲۳ + \quad ۱۲ + \end{array}$$

$$=۲+۳(۲۹)$$

$$=۳+۲(۲۸)$$

$$=۲+۵(۵۱)$$

$$=۵+۲(۵۰)$$

$$=۲+۷(۵۳)$$

$$=۳+۶(۵۲)$$

$$=۵۵(۵۵) \text{ تین + چار }$$

$$=۵۴(۵۴) \text{ دو + آٹھ }$$

$$=۵۶(۵۶) \text{ چار + چھ }$$

اب تک تم نے اکائی عدد کا ہندسہ جوڑا ہے اب ان مثالوں کو دیکھو

پہلے اکائی کا جوڑ دیکھو $5 + 6 = 11$ چونکہ ہمیں اکائی کے خانے میں اکائی ہی لکھنا ہوتا

(۱) 25 ہے اس لئے 11 کا ہندسہ اس طرح لکھتے ہیں 11 کا حاصل جمع

36 ایک اب جو حاصل جمع ایک بچا ہے اسے دہائی کے ہندسہ
 61 میں جوڑیں گے یعنی حاصل جمع $1 + 2 + 3 = 6$

اب اس مثال کو دیکھو 56 اکائی کے ہندسہ میں $5 + 4 = 9$

54 دہائی کے ہندسہ میں $5 + 6 = 11$ یعنی 11 کا حاصل

جمع ایک سیکڑہ میں اب یوں جوڑیں گے حاصل

$$12 = 1 + 2 + 9$$

یہاں سیکڑہ میں جمع کا کام تمام ہوا اس لئے 12 پورا لکھ

دیں گے اب حاصل جمع کچھ بھی نہیں بچتا اس لئے

اب سوال ایسے مکمل ہوگا

$$\begin{array}{r} 56 \\ + 25 \\ \hline 81 \end{array}$$

مشق نمبر ۳

(۱) 32 (۲) 23 (۳) 89 (۴) 35 (۵) 22 (۶) 25

8 28 9 21 65 52

$22 +$ $20 +$ $31 +$ $23 +$ $48 +$ $46 +$

۷۵(۱۲)	۱۸(۱۱)	۶۵(۱۰)	۷۶(۹)	۶۴(۸)	۴۵(۷)
۱۹	۳۲	۸۷	۹۸	۲۸	۷۶
<u>۲۳ + ۷۵ + ۹۲</u>			<u>۱۰ + ۳۶ + ۲۸ +</u>		

۳۲(۱۶)	۳۱(۱۵)	۷۶(۱۴)	۶۵(۱۳)
۶۵	۷۵	۲۸	۸۷
<u>۲۸ +</u>	<u>۲۹ +</u>	<u>۶۴ +</u>	<u>۱۹ +</u>

۱۵(۲۰)	۱۹(۱۹)	۲۹(۱۸)	۷۶(۱۷)
۲۶	۲۹	۵۳	۹۸
<u>۳۹ +</u>	<u>۳۹ +</u>	<u>۸۷ +</u>	<u>۲۲ +</u>

۸۷(۲۴)	۳۲(۲۳)	۴۲(۲۲)	۸۷(۲۱)
۱۹	۴۵	۸۶	۳۹
<u>۳۲ +</u>	<u>۶۷ +</u>	<u>۳۰ +</u>	<u>۷۵ +</u>

سبق نمبر ۴

جمع کرو:-

۷۶۸(۵)	۷۶۹(۴)	۶۴۲(۳)	۷۸۹(۲)	۳۲۱(۱)
۹۰۸	۹۰۸	۸۶۴	۶۷۸	۴۳۲
<u>۷۸۹</u>	<u>۷۸۹</u>	<u>۸۰۶</u>	<u>۵۶۷</u>	<u>۵۴۳</u>

842(10)	428(9)	531(8)	232(7)	899(6)
804	542	253	523	542
220	254	925	452	232

253(15)	219(14)	523(13)	828(12)	829(11)
925	523	452	909	909
192	824	245	428	428

909(20)	452(19)	989(18)	804(17)	254(16)
289	245	890	208	225
254	824	542	220	232

245(25)	280(24)	542(23)	925(22)	229(21) ✓
824	423	452	192	452
982	842	225	219	982

225(30)	192(29)	229(28)	899(27)	228(26)
232	219	245	542	245
123	531	980	232	908

۵۴۹(۳۵)	۲۱۸(۳۴)	۵۴۸(۳۳)	۹۸۸(۳۲)	۸۷۶(۳۱)
۸۷۶	۵۴۳	۸۷۶	۸۹۰	۹۸۷
۹۰۹	۸۷۶	۹۰۹	۵۶۷	۸۹۸
_____	_____	_____	_____	_____
_____	_____	_____	_____	_____
۶۵۸(۴۰)	۹۰۸(۳۹)	۹۰۹(۳۸)	۹۸۷(۳۷)	۳۱۹(۳۶)
۹۸۷	۷۸۹	۸۰۸	۸۹۸	۵۳۱
۸۹۰	۲۵۶	۷۰۷	۷۸۹	۷۵۳
_____	_____	_____	_____	_____
_____	_____	_____	_____	_____

۶۵۹(۴۲)

۳۲۸(۴۱)

۹۸۷

۶۵۴

۹۸۰

۹۸۷

سبق نمبر ۵

متفرق سوالات :-

(۱) شبینم کے پاس پانچ گڑیاں تھیں صبیحہ نے اسے دو گڑیاں اور دیدیں تو شبینم کے پاس اب کتنی گڑیاں ہیں؟

(۲) شاہین کے پاس پانچ آم تھے اسکے بڑے بھائی طارق نے اسکو مزید چھ آم اور دیدئے تو اب شاہین کے پاس کتنے آم ہوئے؟

(۳) تمہارے گھر میں تین مرغیاں تھیں تمہارے یہاں کچھ مہمان آنے والے

تھے اس لئے تمہارے ابو بازار سے دو اور مرغیاں خرید لائے تو اب تمہارے گھر
میں مرغیوں کی تعداد کتنی ہو گئیں؟

(۴) حنا کے پاس ۲۵ سیب، ہما کے پاس ۳۴ سیب ہیں تو اب بتاؤ دونوں کے
پاس کل کتنے سیب ہوئے؟

(۵) شگفتہ مغرب کی نماز میں ۳ رکعت فرض، ۲ رکعت سنت اور ۲ رکعت نفل نماز
پڑھی تو بتاؤ شگفتہ نے مغرب کی نماز میں کل کتنی رکعت نماز پڑھی؟

(۶) کسی درخت پر ۲۱۲ چڑیاں بیٹھی ہیں، ۳۱۷ چڑیاں اور اس درخت پر آ بیٹھیں
تو درخت پر کل چڑیوں کی تعداد کتنی ہوئی؟

(۷) عنبر روز صبح قرآن شریف کی تلاوت کرتی ہے پہلے دن ۵ رکوع، دوسرے
دن ۵ رکوع اور تیسرے دن ۶ رکوع قرآن شریف کی تلاوت کی تو ان تین دنوں
میں اس نے کل کتنے رکوع تلاوت کی؟

(۸) ایک مہاجن دیہات میں دھان خریدنے گیا۔ اس نے ایک کسان سے
چھ کوئٹل دھان خریدا، دوسرے کسان سے ۱۳ کوئٹل اور تیسرے کسان سے ۲۵
کوئٹل دھان خریدے تو اب مہاجن کے پاس کل کتنے کوئٹل دھان ہوئے؟

(۹) ایک بزاز کے پاس ۲۴ میٹر مارکین، ۳۵ میٹر ململ، ۴۶ میٹر ڈوریا اور ۵
میٹر پاپلین کے کپڑے ہیں تو بتاؤ اس بزاز کے پاس کل کتنے میٹر کپڑے
ہیں؟

(۱۰) رمضان کے مہینے میں خلعت دو روزہ رکھی، نیلم پانچ روزہ، پروین چار
روزہ، بتول چھ روزہ رکھی تو بتاؤ سبھوں نے مل کر کل کتنے روزے رکھے؟

(۱۱) ۲۷ رمضان المبارک کے دن تمہارے ابا نے ۶۲ ساڑیاں، ۲۵ لنگیاں، ۱۷

کمبل اور ۵ دریاں ضرور تمند مساکین میں تقسیم کیں تو بتاؤ انہوں نے مجموعی طور پر کتنے عدد کپڑے تقسیم کئے؟

- (۱۲) تمہاری امی عشاء کی نماز پڑھنے بیٹھیں پہلے انہوں نے چار رکعت سنت پھر چار رکعت فرض دو رکعت سنت، دو رکعت نفل، تین رکعت وتر اور دو رکعت نفل نمازیں پڑھیں تو بتاؤ انہوں نے عشاء کی نماز میں کل کتنی رکعت نمازیں پڑھیں؟
- (۱۳) انتیس۔ انتالیس، انچاس اور انسٹھ کا حاصل جمع کیا ہوگا؟
- (۱۴) نناوے، نو اسی، انہتر اور انسٹھ کا حاصل جمع کیا ہوگا؟

تفریق یا گھٹاؤ کا بیان

اب تک تم نے دیکھا ہے کہ جوڑنے سے تعداد بڑھ جاتی ہے۔ مگر یاد رکھو گھٹانے سے تعداد کم ہو جاتی ہے۔ ساتھ ہی یہ بھی یاد رکھو کہ زیادہ سے کم گھٹتا ہے۔ کم سے زیادہ نہیں۔ کسی بڑے عدد سے کسی چھوٹے عدد کے گھٹنے کے عمل کو تفریق یا گھٹاؤ کہتے ہیں۔ جس طرح جمع کا نشان (+) تھا اسی طرح تفریق کا نشان (-) ہے

مثال (۲) $۲۵ - ۹ = ۱۶$

$$\begin{array}{r} ۲۵ \\ - ۹ \\ \hline ۱۶ \end{array}$$

مثال (۱) ۵ میں سے ۳ کو گھٹاؤ

$$\begin{array}{r} ۵ \\ - ۳ \\ \hline ۲ \end{array}$$

نوٹ:- تفریق یا گھٹانے کا نشان ”-“ دو عددوں کے درمیان میں آتا ہے۔

سبق نمبر ۶

تفریق کرو:-

$$\begin{array}{r} ۷ (۶) \quad ۵ (۵) \quad ۵ (۴) \quad ۵ (۳) \quad ۴ (۲) \quad ۳ (۱) \\ ۲ - \quad ۳ - \quad ۲ - \quad ۱ - \quad ۲ - \quad ۲ - \end{array}$$

$$\begin{array}{r} ۴ (۱۲) \quad ۷ (۱۱) \quad ۹ (۱۰) \quad ۸ (۹) \quad ۹ (۸) \quad ۶ (۷) \\ ۳ - \quad ۳ - \quad ۶ - \quad ۱ - \quad ۰ - \quad ۲ - \end{array}$$

$\angle (18)$ $9 (12)$ $\wedge (16)$ $9 (15)$ $\wedge (13)$ $\vee (13)$
۴ -   ۷ -   ۲ -   ۲ -   ۵ -   ۳ -

$9 (22)$ $\wedge (23)$ $9 (22)$ $\wedge (21)$ $\angle (20)$ $\vee (19)$
۸ -   ۳ -   ۳ -   ۶ -   ۵ -   ۴ -

$\wedge (30)$ $9 (29)$ $\wedge (28)$ $\angle (22)$ $\vee (26)$ $\vee (25)$
۴ -   ۴ -   ۷ -   ۶ -   ۳ -   ۵ -

$9 (36)$ $\angle (35)$ $\vee (32)$ $\vee (33)$ $\vee (32)$ $\angle (31)$
۵ -   ۱ -   ۱ -   ۴ -   ۲ -   ۱ -

$\angle (32)$ $\vee (31)$ $\vee (30)$ $\vee (39)$ $9 (38)$ $\angle (32)$
۲ -   ۲ -   ۵ -   ۱ -   ۹ -   ۲ -

سبق نمبر ۷

گھٹاؤ:-

$\wedge 9 (4)$ $\wedge 9 (5)$ $9 \angle (2)$ $9 \wedge (3)$ $\vee \vee (2)$ $9 9 (1)$

۳۴   ~~۱۴~~   ۶۵   ۳۲   ۳۲   ۲۱

$\wedge 9 (12)$ $9 \angle (11)$ $9 \wedge (10)$ $\vee \vee (9)$ $9 9 (8)$ $\wedge \wedge (2)$

۱۵   ۷۶   ۴۳   ۴۳   ۳۲   ۵۴

94(18) 98(12) 44(14) 99(15) 88(13) 94(13)

12 52 52 22 45 22

98(22) 55(23) 99(22) 88(21) 94(20) 89(19)

45 21 52 24 22 25

55(30) 99(29) 22(28) 94(27) 89(26) 98(25)

22 45 21 25 54 24

99(34) 22(35) 94(33) 89(32) 98(31) 55(31)

24 22 54 42 82 22

22(32) 89(31) 89(30) 92(29) 22(28) 99(27)

22 12 28 21 21 82

89(28) 85(27) 92(26) 22(25) 88(24) 22(23)

22 22 22 22 21 52

85(52) 92(53) 22(52) 88(51) 22(50) 89(49)

22 22 21 22 45 22

92(40) 89(59) 88(58) 44(57) 89(56) 85(55)

52 21 22 21 22 22

سبق نمبر ۸

تفریق کرو:-

$$900 (6) \quad 800 (5) \quad 912 (4) \quad 123 (3) \quad 812 (2) \quad 982 (1)$$

$$\begin{array}{r} 125 \\ 125 \\ 325 \\ 52 \\ 325 \\ 23 \end{array}$$

$$800 (12) \quad 923 (11) \quad 232 (10) \quad 823 (9) \quad 286 (8) \quad 862 (7)$$

$$\begin{array}{r} 226 \\ 256 \\ 65 \\ 256 \\ 123 \\ 289 \end{array}$$

$$932 (18) \quad 325 (17) \quad 832 (16) \quad 826 (15) \quad 828 (14) \quad 901 (13)$$

$$\begin{array}{r} 562 \\ 126 \\ 562 \\ 123 \\ 289 \\ 932 \end{array}$$

$$256 (22) \quad 825 (21) \quad 265 (20) \quad 898 (19) \quad 902 (18) \quad 925 (17)$$

$$\begin{array}{r} 282 \\ 628 \\ 123 \\ 265 \\ 253 \\ 628 \end{array}$$

$$856 (30) \quad 652 (29) \quad 882 (28) \quad 903 (27) \quad 956 (26) \quad 265 (25)$$

$$\begin{array}{r} 289 \\ 123 \\ 226 \\ 862 \\ 321 \\ 301 \end{array}$$

$$523 (34) \quad 886 (33) \quad 902 (32) \quad 962 (31) \quad 265 (30) \quad 201 (29)$$

$$\begin{array}{r} 123 \\ 352 \\ 265 \\ 321 \\ 202 \\ 222 \end{array}$$

$$222 (41) \quad 928 (40) \quad 265 (39) \quad 202 (38) \quad 912 (37)$$

$$\begin{array}{r} 123 \\ 222 \\ 202 \\ 523 \\ 268 \end{array}$$

۳۳۵ (۴۶) ۷۰۳ (۴۵) ۹۲۳ (۴۴) ۹۲۳ (۴۳) ۸۷۶ (۴۲)

۳۳۱ ۶۵۴ ۴۶۸ ۵۷۹ ۲۳۴

۴۵۶ (۵۱) ۹۲۳ (۵۰) ۸۰۰ (۴۹) ۸۰۱ (۴۸) ۹۸۹ (۴۷)

۳۳۱ ۶۸۴ ۴۶۸ ۲۳۴ ۲۶۴

۵۶۷ (۵۶) ۷۰۹ (۵۵) ۵۶۷ (۵۴) ۷۰۴ (۵۳) ۷۶۷ (۵۲)

۳۳۱ ۱۲۴ ۲۹۸ ۵۶۷ ۲۹۷

۷۰۵ (۶۰) ۹۲۳ (۵۹) ۹۵۴ (۵۸) ۸۰۰ (۵۷)

۶۷۸ ۵۶۷ ۱۵۷ ۲۴۶

سبق نمبر ۹

متفرق سوالات :-

(۱) امتحان میں فردوس کو دس سوالات حل کرنے تھے اس نے چھ حل کئے تو اسے

اور کتنے سوالات حل کرنے باقی رہ گئے؟

(۲) تمہارے پاس پانچ گڑیاں تھیں تم نے اپنی چھوٹی بہن نیلم کو دو گڑیاں دیدیں

تو اب تمہارے پاس کتنی بچیں؟

(۳) ذیشان نے تھیلی سے ایک مٹھی کوڑی نکالی اور پوچھا ”بتاؤ میری مٹھی میں

کتنی کوڑی ہے؟ تم نے انداز سے بتایا بیس لیکن جب گن کر دیکھا گیا تو وہ ۲۵

تھے۔ تو بتاؤ تم نے کتنے کم بتائے؟

(۴) اپنے والدین کے ساتھ دیکھا گھومتے وقت شبنم اور صبیحہ دریا کنارے سے

چمکیلے پتھر لائے شبنم تیرہ اور صبیحہ نو پتھر لائی تو بتاؤ صبیحہ کتنے کم پتھر لائی؟

(۵) تمہارے پاس ۶۳ روپے ہیں تمہیں اور کتنے روپے دینے سے ایک سو

روپے ہو جائیں گے؟

(۶) ذیشان بازار میں ایک درجن کیلے خریدا اور اپنے دوستوں میں تقسیم کرنے

کے بعد اسکے پاس تین کیلے بچے تو اس نے دوستوں میں کتنے کیلے تقسیم کئے؟

(۷) تعطیل کلاں میں تمہیں ۱۲۵ سوالات حل کرنے کو دیا گیا۔ چھٹیوں میں تم

نے سارا وقت کھیل کود کو میں برباد کر دئے اور بہت تھوڑے سوالات حل کئے۔

اسکول کھلنے میں ابھی ۲ دن باقی تھے جب تم نے دیکھا کہ فقط ۲۹ سوالات حل

ہوئے ہیں تو بتاؤ کہ تمہیں اور کتنے سوالات حل کرنے باقی رہ گئے ہیں؟

(۸) پچھلی برسات میں سیلاب آیا تھا جس میں گاؤں کے گاؤں بہہ گئے تھے

بہت سے مویشی بھی مارے گئے تمہاری ۱۵ بکریاں تھیں جن میں چھ بچ رہی ہیں تو

بتاؤ تمہارے پاس اب کتنی بکریاں ہوں کہ وہ پھر ۱۵ ہو جائیں؟

(۹) ایک ٹوکری میں ۷۵ آم تھے جب اسے کھولا گیا تو اندر ۱۶ آم سڑے تھے تو

بتاؤ کتنے اچھے آم تھے؟

(۱۰) طارق کو بورڈ پر نو اسی لکھنے کو کہا گیا لیکن اس نے اناسی لکھا تو بتاؤ اس نے کتنا

کم زیادہ لکھا؟

(۱۱) تمہارے ابا کی عمر ۵۹ سال ہے تم ان سے ۴۳ سال چھوٹے ہو تو تمہاری

موجودہ عمر کتنی ہے؟

(۱۲) شاہین مہر سے چار سال بڑی ہے اگر شاہین پندرہ سال کی ہے تو عنبر کی عمر کیا ہے؟

(۱۳) تین لڑکیوں کی مجموعی عمر تیس سال ہے اگر دو لڑکیاں بالترتیب ۱۱ اور ۱۲ سال کی ہے تو تیسری لڑکی کی عمر بتاؤ؟

(۱۴) ۱۹۸۶ء میں تمہارے ابا کی عمر کیا تھی جب کہ موجودہ عمر ۱۹۹۹ء میں چوالیس سال ہے؟

(۱۵) عصر کی نماز میں کل ۸ رکعت پڑھی جاتی ہیں چار رکعت سنت پڑھنے کے بعد اور کتنی رکعت نماز باقی رہ گئی؟

(۱۶) شبنم تیس پارہ قرآن مجید سے ۲۱ پارہ تلاوت کر چکی ہے اب سے مزید کتنے پارہ پڑھنے رہ گئے؟

(۱۷) جمعہ کی نماز میں کل ۱۶ رکعت نماز پڑھی جاتی ہے۔ ۲ رکعت داخل مسجد، ۴ رکعت سنت اور دو رکعت فرض نمازیں پڑھنے کے بعد اور کتنی رکعت نماز باقی رہ گئی؟

(۱۸) ۸۲ اور ۲۸ کا فرق بتاؤ؟

(۱۹) ۹۸ سے بالترتیب ۲۵ اور ۶۵ گھٹانے کے بعد باقی بچے؟

(۲۰) پانچ آدمی کی عمر ۱۲۶ سال ہے اگر چار آدمیوں کی مجموعی عمر ۱۰۱ برس ہو تو پانچواں شخص کی عمر کیا ہوگی؟

معروضی سوالات :-

درست جواب چن کر باس کے خانے میں لکھو

	۶'۵=	۳+۲ (۱)
	۹'۸=	۵+۴ (۲)
	۶'۷=	۳-۹ (۳)
	۹'۸=	۳+۵ (۴)
	۲'۱=	۴-۵ (۵)
	۱= ایک' دو	تین- دو (۶)
	= آٹھ' نو	چار+ پانچ (۷)
	= تین لڑکیاں' دو لڑکیاں	پانچ لڑکیاں- دو لڑکیاں (۸)
	= سات نل' آٹھ نل	چار نل+ ۳ نل (۹)
	= ۱۲ آ م' ۱۳ آ م	۱۴ آ م+ ۱۰ آ م (۱۰)
	= ۱۳ چڑیاں' ۱۱ چڑیاں	۸ چڑیاں+ ۵ چڑیاں (۱۱)
	= سات' آٹھ	۲ مرد+ تین عورتیں+ دو بچے (۱۲)
	۴۰' ۴۵=	۵+۱۵+۲۰ (۱۳)
	۹۳' ۹۲=	۳۲+۳۱+۳۰ (۱۴)
	۲۲' ۲۳=	۲+۸+۱۲ (۱۵)
	۲۶' ۲۵=	۳+۷+۱۵ (۱۶)
	۵۱' ۵۳=	۱۸+۱۷+۱۶ (۱۷)
	۱۶۵' ۱۰۶=	۶۶+۵۵+۴۴ (۱۸)
	۲۴۰' ۲۲۰=	۸۵+۸۰+۷۵ (۱۹)
	۱۵۵' ۱۵۰=	۱۸+۳۹+۹۳ (۲۰)

$35'30 =$	$35-65$ (۲۱)
$۴۸'۸۴ =$	$۲۸-۷۶$ (۲۲)
$۱۱۳'۱۳ =$	$۱۹۹-۲۱۲$ (۲۳)
$۳۰'۴۰ =$	$(۴۱+۱۳)-۸۴$ (۲۴)
$۶۸'۸۶ =$	$(۵۱+۱۰۰)-۲۱۹$ (۲۵)
$۲۲۵'۲۵۵ =$	$۲۲۵-(۷۰+۴۳۰)$ (۲۶)
$۵۰۰'۴۰۰ =$	$۲۳۰-(۲۱۲+۴۱۸)$ (۲۷)
$۲۸۳'۳۳۳ =$	$۲۸۹-۵۷۲$ (۲۸)

سبق نمبر ۱۱

عملی سوالات :-

تم نے اب تک جمع یا جوڑ کے نشان '+' کو اور تفریق یا گھٹاؤ کے نشان '-' کو اور برابر کا نشان '=' کو اچھی طرح سمجھ لیا ہے۔ اب سوالات کو غور سے پڑھ کر خالی خانوں میں صحیح عدد اور نشان رکھو پھر جو بھی حاصل جمع یا حاصل تفریق جواب آئے برابر '=' کے نشان کے بعد صحیح جواب لکھو

(۱) زیبا کو باجی نے دس سوالات حل کرنے کو دئے، اس نے چار سوالات حل کئے تو اسے اور کتنے سوالات حل کرنا باقی ہے؟

$$\square = ۴ \square ۱۰$$

(۲) زینب اپنے ابا سے کورس کی تین کتابیں مانگی تھی۔ اسکے ابا اسے پانچ کتابیں لا کر دئے تو بتاؤ اسے کتنی زیادہ کتابیں ملیں؟

$$\square = ۳ \square ۵$$

(۳) زبیدہ اپنی سہیلی سے بولی کہ پورب کی طرف اسکی آٹھ بیگھہ زمین ہے اور پچھتم کی طرف چھ بیگھہ زمین ہے۔ بتاؤ زبیدہ کے پاس کل کتنی بیگھہ زمین ہے؟

$$\square = 6 \square 8$$

(۴) تمہاری ممی نے آٹھ چاکلیٹ دے کر کہا ”اپنی بہن حنا کو دے کر کھانا، تم نے اپنی بہن کو تین چاکلیٹ دے تو تم نے کتنی چاکلیٹ کھائے؟

$$\square = 3 \square 8$$

(۵) زاہدہ کے بطخوں نے کل پانچ انڈے دیئے تھے آج دو انڈے اور دیئے۔ دو دنوں میں زاہدہ کے پاس کتنے انڈے ہوئے؟

$$\square = 2 \square 5$$

(۶) تمہارے باغ میں پندرہ گلاب کے پھول کھلے ہیں۔ اسکول کے استاد کو دینے کیلئے تم آٹھ پھول لے آئے ہو تو ابھی باغ میں کتنے پھول باقی ہیں؟

$$\square = 8 \square 15$$

(۷) تم اپنے بھائی کے ساتھ مچھلی پکڑنے تالاب پر گئے۔ تم نے سترہ مچھلیاں پکڑیں اور تمہارے بھائی نے اکیس مچھلیاں پکڑیں۔ تم لوگوں نے کتنی مچھلیاں پکڑی تھیں؟

$$\square = 21 \square 12$$

(۸) تمہارے باغ میں گلاب کے چھ، جوہی کے آٹھ اور جمیلی کے نو پھول کے گملے ہیں تو تمہارے باغ میں کل کتنے پھول کے گملے ہیں؟

$$\square = 9 \square 8 \square 6$$

(۹) تمہارے گاؤں میں پانی کے تین ٹیوب ویل تھے لکشن کی آمد پر حکمراں جماعت نے دو ٹیوب ویل اور لگا دیئے، تو گاؤں میں اب کتنے ٹیوب ویل

ہوئے؟

$$\square = 2 \square 3$$

(۱۰) تمہارے پاس بارہ گڑیاں ہیں اور تمہاری سہیلی کے پاس سات گڑیاں ہیں تو تمہارے پاس کتنی گڑیاں زیادہ ہیں؟

$$\square = 4 \square 12$$

(۱۱) نور عائشہ کی عمر چودہ سال ہے اسکی بڑی بہن اس سے پانچ سال بڑی ہے بڑی بہن کی موجودہ عمر بتاؤ؟

$$\square = 5 \square 13$$

(۱۲) قرۃ العین کی عمر دس سال ہے۔ اسکی بڑی بہن نور العین کی عمر اٹھارہ سال ہے کتنے سالوں بعد قرۃ العین اٹھارہ سال کی ہو جائیگی

$$\square = 10 \square 18$$

(۱۳) تمہاری امی نے تمہیں بازار سے سودا سلف خریدنے کیلئے پچاس روپے کا ایک نوٹ دیا۔ بازار سے لوٹ کر تم نے اپنی امی کو چھ روپے واپس کئے تو تم بازار سے کتنے روپے کا سامان خریدے؟

$$\square = 6 \square 50$$

(۱۴) ایک کسان بازار جا کر ۷۲۳ روپے کا کھاد اور ۶۱۳ روپے کا بیج خریدا۔ اس کے کل کتنے روپے خرچ ہوئے

$$\square = 613 \square 723$$

(۱۵) عید کی خریداری کے لئے تمہارے ابو نے تمہیں ۵۰۰ روپے دئے اور کہا ”اپنی امی کیلئے ایک اچھی ساڑی خرید کر باقی رقم واپس کر دو گے۔ تم نے ۱۴۹ روپے شام کو واپس کئے تو ساڑی کی قیمت بتاؤ؟

$$\square = 129 \square 500$$

(۱۶) تم نے ۲۲۵ روپے کے جوتے اور ۳۵ روپے کے موزے خریدنے کے بعد دیکھا کہ تمہارے پاس ابھی بھی ۲۴۰ روپے بچ رہے ہیں۔ تو تمہارے پاس کتنے روپے تھے؟

$$= 225 \square 35 \square 240$$

(۱۷) تمہاری جماعت میں اڑتالیس طلبہ ہیں دوسری جماعت میں اکتالیس اور تیسری جماعت میں انتیس طلبہ طالبات ہیں تو تینوں جماعت میں کل کتنے طلبہ طالبات ہوئے؟

$$\square \text{ اڑتالیس } \square \text{ اکتالیس } \square \text{ انتیس } = \text{ طلبہ و طالبات } \square$$

(۱۸) تمہارے ابو نے چاکلیٹ کے بکس سے ۳۶ چاکلیٹ تم بھائی بہنوں میں بانٹ دیا اگر ۱۸ چاکلیٹ بکس میں باقی بچے ہوں تو بکس میں پہلے کتنے چاکلیٹ تھے؟

$$\square = 18 \square 36$$

(۱۹) شکیلہ کو کالے تختے پر بیاسی لکھنے کو کہا گیا اس نے اٹھائیس لکھا تو بتاؤ اس نے کتنا کم لکھا؟

$$\square \text{ بیاسی } \square \text{ اٹھائیس } = \square$$

(۲۰) شکیل نے ایک گائے ۹۸۵ روپے میں خرید کر ۸۸۹ روپے میں فروخت کر دیا تو بتاؤ اسے کتنا نقصان ہوا؟

$$\square = 889 \square 985$$

(۲۱) جمیل ایک ماہ میں ۷۸۶ روپے کماتا ہے اور ۵۶۸ روپے خرچ کرتا ہے تو اسکی ماہانہ بچت بتاؤ؟

$$\square = 568 \square 786$$

(۲۲) تمہاری عمر گیارہ سال ہے کتنے سال بعد تم اٹھارہ سال کے ہو جاؤ گے؟

$$\square = 11 \square 18$$

(۲۳) انجم تم سے پانچ سال چھوٹی ہے۔ انجم کی موجودہ عمر تیرہ سال ہے تو تمہاری عمر کتنی ہے؟

$$\square = 13 \square 5$$

(۲۴) ثریا شگفتہ سے ۹ سال بڑی ہے جب شگفتہ کی عمر بیس سال کی ہوگی تو اس وقت ثریا کی عمر کیا ہوگی؟

$$\square = 20 \square 9$$

(۲۵) عنبر عارفہ سے پانچ سال بڑی ہے جب عنبر کی عمر بیس سال ہوگی تو اس وقت عارفہ کی عمر کیا ہوگی؟

$$\square = 5 \square 20$$

(۲۶) کل ساری رات لوڈ شیڈنگ تھی تمہارے گھر میں بیس موم بتیاں تھیں صبح کو دیکھا گیا کہ اب صرف چھ موم بتیاں بچی ہیں۔ تو رات کتنی موم بتیاں جلیں؟

$$\square = 16 \square 20$$

(۲۷) تمہارے باغ میں ۴۲ گلاب پھول کے پودے تھے۔ کل اچانک ایک گائے باڑھ کو توڑ کر اندر آئی اور کچھ پودے چر گئی۔ تم نے بعد میں دیکھا کہ صرف ۱۶ پودے بچے ہیں گائے کتنے پودے چری؟

$$\square = 16 \square 42$$

(۲۸) تمہارے آم کے باغیچے میں ۵۶ آم کے پیڑ تھے۔ رات کی آندھی میں ۱۴ پیڑ ٹوٹ گئے تو اب کتنے پیڑ باقی بچے؟

$$\square = 14 \square 56$$

(۲۹) ہفتے میں سات دن ہوتے ہیں اس ہفتہ چار دن پڑھائی ہوئی تو کتنے دن چھٹی تھی؟

$$\square = 4 \square 7$$

(۳۰) چوبیس گھنٹے کا دن رات ہوتا ہے آٹھ گھنٹے تم نے اسکول میں گزارے اور تین گھنٹے ہوم ورک میں صرف کئے پڑھائی کے بعد تمہارے پاس کتنے گھنٹے وقت بچے؟

$$\square = 3 \square 8 \square 24$$

ضرب کا بیان

بار بار جوڑنے یا جمع کرنے کے مختصر عمل کو ضرب کہتے ہیں۔ ”x“ ضرب کا نشان ہے۔ جب یہ نشان دو عددوں کے درمیان ہوتا ہے تو اسے ضرب کر دیتے ہیں۔ حاصل ضرب ہی صحیح جواب ہوتا ہے۔

مثال $5 + 5 + 5 + 5 + 5 + 5 = 30$ یہ ایک طویل عمل ہے اگر ہم اسے ضرب کریں تو بہت آسان ہو جائیگا۔ جیسے 5 عدد کو 5 سے ضرب کر دیں تو حاصل ضرب $(5 \times 5) = 25$ ہوگا تو صحیح جواب ہے

حساب میں ہی نہیں بلکہ عملی زندگی میں بھی پہاڑہ کی ضرورت ہوتی ہے۔ اس لئے ضرب کا حساب بنانے سے قبل تمہیں پہاڑہ کو اچھی طرح یاد کر لینا ہوگا۔

پہاڑہ

ایک سے دس تک کا پہاڑہ

۱۰	۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱
۲۰	۱۸	۱۶	۱۴	۱۲	۱۰	۸	۶	۴	۲
۳۰	۲۷	۲۴	۲۱	۱۸	۱۵	۱۲	۹	۶	۳
۴۰	۳۶	۳۲	۲۸	۲۴	۲۰	۱۶	۱۲	۸	۴
۵۰	۴۵	۴۰	۳۵	۳۰	۲۵	۲۰	۱۵	۱۰	۵
۶۰	۵۴	۴۸	۴۲	۳۶	۳۰	۲۴	۱۸	۱۲	۶
۷۰	۶۳	۵۶	۴۹	۴۲	۳۵	۲۸	۲۱	۱۴	۷
۸۰	۷۲	۶۴	۵۶	۴۸	۴۰	۳۲	۲۴	۱۶	۸
۹۰	۸۱	۷۲	۶۳	۵۴	۴۵	۳۶	۲۷	۱۸	۹
۱۰۰	۹۰	۸۰	۷۰	۶۰	۵۰	۴۰	۳۰	۲۰	۱۰
۱۱۰	۹۹	۸۸	۷۷	۶۶	۵۵	۴۴	۳۳	۲۲	۱۱
۱۲۰	۱۰۸	۹۶	۸۴	۷۲	۶۰	۴۸	۳۶	۲۴	۱۲

گیارہ سے بیس تک کا پہاڑ

۲۰	۱۹	۱۸	۱۷	۱۶	۱۵	۱۴	۱۳	۱۲	۱۱
۴۰	۳۸	۳۶	۳۴	۳۲	۳۰	۲۸	۲۶	۲۴	۲۲
۶۰	۵۷	۵۴	۵۱	۴۸	۴۵	۴۲	۳۹	۳۶	۳۳
۸۰	۷۶	۷۲	۶۸	۶۴	۶۰	۵۶	۵۲	۴۸	۴۴
۱۰۰	۹۵	۹۰	۸۵	۸۰	۷۵	۷۰	۶۵	۶۰	۵۵
۱۲۰	۱۱۴	۱۰۸	۱۰۲	۹۶	۹۰	۸۴	۷۸	۷۲	۶۶
۱۴۰	۱۳۳	۱۲۶	۱۱۹	۱۱۲	۱۰۵	۹۸	۹۱	۸۴	۷۷
۱۶۰	۱۵۲	۱۴۴	۱۳۶	۱۲۸	۱۲۰	۱۱۲	۱۰۴	۹۶	۸۸
۱۸۰	۱۷۱	۱۶۲	۱۵۳	۱۴۴	۱۳۵	۱۲۶	۱۱۷	۱۰۸	۹۹
۲۰۰	۱۹۰	۱۸۰	۱۷۰	۱۶۰	۱۵۰	۱۴۰	۱۳۰	۱۲۰	۱۱۰
۲۲۰	۲۰۹	۱۹۸	۱۸۷	۱۷۶	۱۶۵	۱۵۴	۱۴۳	۱۳۲	۱۲۱
۲۴۰	۲۲۸	۲۱۶	۱۹۴	۱۹۲	۱۸۰	۱۶۸	۱۵۶	۱۴۴	۱۳۲

سبق نمبر ۱۲

ضرب کرو:- (x)

$$\begin{array}{r} ۸(۶) \quad ۸(۵) \quad ۶(۴) \quad ۴(۳) \quad ۳(۲) \quad ۲(۱) \\ ۸ \quad ۷ \quad ۵ \quad ۱ \quad ۲ \quad ۲ \end{array}$$

$$\begin{array}{r} ۷(۱۲) \quad ۶(۱۱) \quad ۴(۱۰) \quad ۴(۹) \quad ۶(۸) \quad ۵(۷) \\ ۹ \quad ۶ \quad ۳ \quad ۲ \quad ۴ \quad ۵ \end{array}$$

$$\begin{array}{r} ۶(۱۸) \quad ۴(۱۷) \quad ۵(۱۶) \quad ۶(۱۵) \quad ۵(۱۴) \quad ۳(۱۳) \\ ۷ \quad ۳ \quad ۲ \quad ۳ \quad ۶ \quad ۴ \end{array}$$

$r(22)$	$y(23)$	$y(22)$	$\omega(21)$	$r(20)$	$r(19)$
r	r	r	$\angle$	ω	ω
_____	_____	_____	_____	_____	_____

$\angle(30)$	$y(29)$	$\omega(28)$	$r(27)$	$r(26)$	$y(25)$
r	l	$\wedge$	y	y	$\wedge$
_____	_____	_____	_____	_____	_____

$\omega(34)$	$\wedge(35)$	$r(33)$	$r(32)$	$y(31)$	$\omega(31)$
q	r	$\angle$	$\angle$	q	r
_____	_____	_____	_____	_____	_____

$q(22)$	$r(21)$	$q(20)$	$\angle(19)$	$\omega(18)$	$\wedge(17)$
q	$\wedge$	r	r	r	r
_____	_____	_____	_____	_____	_____

$r(18)$	$r(17)$	$\angle(16)$	$r(15)$	$\wedge(14)$	$\wedge(13)$
q	$\wedge$	r	r	r	ω
_____	_____	_____	_____	_____	_____

$r(52)$	$\angle(53)$	$\omega(52)$	$\angle(51)$	$r(50)$	$\angle(49)$
q	r	r	$\wedge$	r	y
_____	_____	_____	_____	_____	_____

$\angle(40)$	$\omega(59)$	$\wedge(58)$	$\wedge(57)$	$\angle(56)$	$\wedge(55)$
ω	l	r	y	$\angle$	q
_____	_____	_____	_____	_____	_____

سبق نمبر ۱۳

حاصل ضرب معلوم کرو:-

$= ۶ \times ۱$	$= ۵ \times ۱$	$= ۴ \times ۱$	$= ۳ \times ۱$	$= ۲ \times ۱$	$= ۱ \times ۱$ (۱)
$= ۳ \times ۲$	$= ۲ \times ۲$	$= ۱ \times ۲$	$= ۹ \times ۱$	$= ۸ \times ۱$	$= ۷ \times ۱$ (۲)
$= ۹ \times ۲$	$= ۸ \times ۲$	$= ۷ \times ۲$	$= ۶ \times ۲$	$= ۵ \times ۲$	$= ۴ \times ۲$ (۳)
$= ۶ \times ۳$	$= ۵ \times ۳$	$= ۴ \times ۳$	$= ۳ \times ۳$	$= ۲ \times ۳$	$= ۱ \times ۳$ (۴)
$= ۳ \times ۴$	$= ۲ \times ۴$	$= ۱ \times ۴$	$= ۹ \times ۳$	$= ۸ \times ۳$	$= ۷ \times ۳$ (۵)
$= ۶ \times ۵$	$= ۵ \times ۵$	$= ۴ \times ۵$	$= ۳ \times ۵$	$= ۲ \times ۵$	$= ۱ \times ۵$ (۶)
$= ۷ \times ۶$	$= ۶ \times ۶$	$= ۵ \times ۶$	$= ۴ \times ۶$	$= ۳ \times ۶$	$= ۲ \times ۶$ (۷)
$= ۷ \times ۷$	$= ۶ \times ۷$	$= ۵ \times ۷$	$= ۴ \times ۷$	$= ۳ \times ۷$	$= ۲ \times ۷$ (۸)
$= ۳ \times ۸$	$= ۲ \times ۸$	$= ۱ \times ۸$	$= ۹ \times ۷$	$= ۸ \times ۷$	$= ۷ \times ۷$ (۹)
$= ۷ \times ۸$	$= ۶ \times ۸$	$= ۵ \times ۸$	$= ۴ \times ۸$	$= ۳ \times ۸$	$= ۲ \times ۸$ (۱۰)
$= ۸ \times ۸$	$= ۷ \times ۸$	$= ۶ \times ۸$	$= ۵ \times ۸$	$= ۴ \times ۸$	$= ۳ \times ۸$ (۱۱)
$= ۹ \times ۸$	$= ۸ \times ۸$	$= ۷ \times ۸$	$= ۶ \times ۸$	$= ۵ \times ۸$	$= ۴ \times ۸$ (۱۲)

سبق نمبر ۱۳

حاصل ضرب معلوم کرو:-

<input type="text"/> = ۳ × ۲ × ۱ (۳)	<input type="text"/> = ۲ × ۲ × ۱ (۲)	<input type="text"/> = ۱ × ۲ × ۱ (۱)
<input type="text"/> = ۶ × ۲ × ۳ (۶)	<input type="text"/> = ۴ × ۲ × ۳ (۵)	<input type="text"/> = ۳ × ۲ × ۱ (۴)
<input type="text"/> = ۸ × ۲ × ۳ (۹)	<input type="text"/> = ۵ × ۲ × ۱ (۸)	<input type="text"/> = ۳ × ۲ × ۲ (۷)
<input type="text"/> = ۶ × ۲ × ۱ (۱۲)	<input type="text"/> = ۳ × ۲ × ۲ (۱۱)	<input type="text"/> = ۹ × ۲ × ۳ (۱۰)
<input type="text"/> = ۵ × ۲ × ۲ (۱۵)	<input type="text"/> = ۳ × ۳ × ۳ (۱۳)	<input type="text"/> = ۴ × ۲ × ۱ (۱۳)
<input type="text"/> = ۳ × ۳ × ۳ (۱۸)	<input type="text"/> = ۸ × ۲ × ۱ (۱۷)	<input type="text"/> = ۶ × ۲ × ۲ (۱۶)
<input type="text"/> = ۹ × ۲ × ۱ (۲۱)	<input type="text"/> = ۴ × ۲ × ۲ (۲۰)	<input type="text"/> = ۵ × ۳ × ۳ (۱۹)
<input type="text"/> = ۸ × ۲ × ۲ (۲۴)	<input type="text"/> = ۶ × ۳ × ۳ (۲۳)	<input type="text"/> = ۲ × ۱ × ۲ (۲۲)
<input type="text"/> = ۴ × ۳ × ۳ (۲۷)	<input type="text"/> = ۳ × ۱ × ۲ (۲۶)	<input type="text"/> = ۹ × ۲ × ۲ (۲۵)
<input type="text"/> = ۳ × ۱ × ۲ (۳۰)	<input type="text"/> = ۲ × ۲ × ۳ (۲۹)	<input type="text"/> = ۸ × ۳ × ۳ (۲۸)

<input type="text"/> = 3 x 3 x 3 (33)	<input type="text"/> = 9 x 3 x 3 (32)	<input type="text"/> = 5 x 1 x 2 (31)
<input type="text"/> = 2 x 3 x 3 (34)	<input type="text"/> = 4 x 1 x 2 (35)	<input type="text"/> = 3 x 3 x 3 (32)
<input type="text"/> = 2 x 1 x 2 (39)	<input type="text"/> = 2 x 3 x 3 (38)	<input type="text"/> = 8 x 1 x 2 (32)
<input type="text"/> = 5 x 3 x 3 (32)	<input type="text"/> = 9 x 1 x 2 (31)	<input type="text"/> = 2 x 3 x 3 (30)
<input type="text"/> = 2 x 2 x 2 (35)	<input type="text"/> = 5 x 2 x 3 (32)	<input type="text"/> = 4 x 3 x 3 (32)

اب ان مثالوں دیکھو

دو ہندسوں کا ضرب

(الف) $8 \times 92 = 92 = 92 = 8 \times 92$ = ۸ دو فی ۱۶، ۱۶ کا حاصل جمع ۱

$83 = 1 + 82 = 9 \times 8 + 1$ $\begin{array}{r} 8 \\ \times 8 \\ \hline \end{array}$

$836 =$ کل جواب $\begin{array}{r} 836 \\ \hline \end{array}$

(ب) $6 \times 88 = 88 = 88 = 6 \times 88$ = ۸ کا حاصل جمع نمبر ۴

$86 = 4 + 82 = 6 + 8 \times 6$ $\begin{array}{r} 6 \\ \times 6 \\ \hline \end{array}$

$868 =$ کل جواب $\begin{array}{r} 868 \\ \hline \end{array}$

سبق نمبر ۱۵

ضرب کرو:-

(۱) 12×2 $\begin{array}{r} 12 \\ \times 2 \\ \hline \end{array}$ (۲) 19×2 $\begin{array}{r} 19 \\ \times 2 \\ \hline \end{array}$ (۳) 13×9 $\begin{array}{r} 13 \\ \times 9 \\ \hline \end{array}$ (۴) 32×3 $\begin{array}{r} 32 \\ \times 3 \\ \hline \end{array}$ (۵) 23×4 $\begin{array}{r} 23 \\ \times 4 \\ \hline \end{array}$ (۶) 28×8 $\begin{array}{r} 28 \\ \times 8 \\ \hline \end{array}$

(۷) 13×2 $\begin{array}{r} 13 \\ \times 2 \\ \hline \end{array}$ (۸) 12×5 $\begin{array}{r} 12 \\ \times 5 \\ \hline \end{array}$ (۹) 11×3 $\begin{array}{r} 11 \\ \times 3 \\ \hline \end{array}$ (۱۰) 14×2 $\begin{array}{r} 14 \\ \times 2 \\ \hline \end{array}$ (۱۱) 33×4 $\begin{array}{r} 33 \\ \times 4 \\ \hline \end{array}$ (۱۲) 22×5 $\begin{array}{r} 22 \\ \times 5 \\ \hline \end{array}$

(۱۳) 22×2 $\begin{array}{r} 22 \\ \times 2 \\ \hline \end{array}$ (۱۴) 14×2 $\begin{array}{r} 14 \\ \times 2 \\ \hline \end{array}$ (۱۵) 18×6 $\begin{array}{r} 18 \\ \times 6 \\ \hline \end{array}$ (۱۶) 12×3 $\begin{array}{r} 12 \\ \times 3 \\ \hline \end{array}$ (۱۷) 15×3 $\begin{array}{r} 15 \\ \times 3 \\ \hline \end{array}$ (۱۸) 32×5 $\begin{array}{r} 32 \\ \times 5 \\ \hline \end{array}$

(۱۹) 35×6 $\begin{array}{r} 35 \\ \times 6 \\ \hline \end{array}$ (۲۰) 23×3 $\begin{array}{r} 23 \\ \times 3 \\ \hline \end{array}$ (۲۱) 15×2 $\begin{array}{r} 15 \\ \times 2 \\ \hline \end{array}$ (۲۲) 19×4 $\begin{array}{r} 19 \\ \times 4 \\ \hline \end{array}$ (۲۳) 12×4 $\begin{array}{r} 12 \\ \times 4 \\ \hline \end{array}$ (۲۴) 16×4 $\begin{array}{r} 16 \\ \times 4 \\ \hline \end{array}$

۱۲ (۳۰) ۲۰ (۲۹) ۱۶ (۲۸) ۲۴ (۲۷) ۳۶ (۲۶) ۳۱ (۲۵)

۵ ۸ ۲ ۴ ۷ ۶

سبق نمبر ۱۶

حاصل ضرب معلوم کرو:-

$= ۳ \times ۵۳$ (۳)	$= ۳ \times ۵۲$ (۲)	$= ۲ \times ۵۱$ (۱)
$= ۳ \times ۷۷$ (۶)	$= ۳ \times ۶۹$ (۵)	$= ۵ \times ۵۴$ (۴)
$= ۵ \times ۷۰$ (۹)	$= ۶ \times ۵۵$ (۸)	$= ۹ \times ۶۶$ (۷)
$= ۷ \times ۵۶$ (۱۲)	$= ۲ \times ۶۷$ (۱۱)	$= ۶ \times ۷۱$ (۱۰)
$= ۳ \times ۶۸$ (۱۵)	$= ۷ \times ۷۲$ (۱۴)	$= ۳ \times ۵۷$ (۱۳)
$= ۸ \times ۷۳$ (۱۸)	$= ۹ \times ۵۸$ (۱۷)	$= ۹ \times ۷۴$ (۱۶)
$= ۲ \times ۵۹$ (۲۱)	$= ۲ \times ۷۵$ (۲۰)	$= ۷ \times ۸۱$ (۱۹)
$= ۳ \times ۷۶$ (۲۴)	$= ۸ \times ۸۷$ (۲۳)	$= ۳ \times ۶۰$ (۲۲)
$= ۹ \times ۸۶$ (۲۷)	$= ۴ \times ۶۱$ (۲۶)	$= ۴ \times ۸۸$ (۲۵)
$= ۵ \times ۶۲$ (۳۰)	$= ۵ \times ۸۹$ (۲۹)	$= ۶ \times ۶۳$ (۲۸)
$= ۳ \times ۹۱$ (۳۳)	$= ۷ \times ۶۴$ (۳۲)	$= ۵ \times ۷۸$ (۳۱)
$= ۸ \times ۶۵$ (۳۶)	$= ۶ \times ۷۹$ (۳۵)	$= ۵ \times ۹۲$ (۳۴)

سبق نمبر ۱۷

حاصل ضرب معلوم کرو:-

<input type="text"/> = ۶ × ۲ × ۱۳	(۱۱)	<input type="text"/> = ۲ × ۲ × ۱۱	(۱)
<input type="text"/> = ۷ × ۲ × ۱۱	(۱۲)	<input type="text"/> = ۳ × ۲ × ۱۱	(۲)
<input type="text"/> = ۸ × ۲ × ۱۳	(۱۳)	<input type="text"/> = ۴ × ۲ × ۱۱	(۳)
<input type="text"/> = ۹ × ۲ × ۱۱	(۱۴)	<input type="text"/> = ۵ × ۲ × ۱۱	(۴)
<input type="text"/> = ۷ × ۲ × ۱۳	(۱۵)	<input type="text"/> = ۶ × ۲ × ۱۳	(۵)
<input type="text"/> = ۸ × ۲ × ۱۳	(۱۶)	<input type="text"/> = ۲ × ۳ × ۱۶	(۶)
<input type="text"/> = ۹ × ۲ × ۱۳	(۱۷)	<input type="text"/> = ۵ × ۲ × ۱۳	(۷)
<input type="text"/> = ۲ × ۳ × ۱۲	(۱۸)	<input type="text"/> = ۶ × ۲ × ۱۱	(۸)
<input type="text"/> = ۳ × ۳ × ۱۲	(۱۹)	<input type="text"/> = ۷ × ۲ × ۱۳	(۹)
<input type="text"/> = ۹ × ۲ × ۱۳	(۲۰)	<input type="text"/> = ۸ × ۲ × ۱۱	(۱۰)

<input type="text"/>	$= 6 \times 3 \times 12$	(32)	<input type="text"/>	$= 2 \times 3 \times 12$	(21)
<input type="text"/>	$= 3 \times 5 \times 14$	(33)	<input type="text"/>	$= 3 \times 3 \times 12$	(22)
<input type="text"/>	$= 8 \times 3 \times 12$	(34)	<input type="text"/>	$= 2 \times 3 \times 12$	(23)
<input type="text"/>	$= 9 \times 2 \times 15$	(35)	<input type="text"/>	$= 2 \times 2 \times 12$	(24)
<input type="text"/>	$= 2 \times 3 \times 12$	(36)	<input type="text"/>	$= 3 \times 2 \times 15$	(25)
<input type="text"/>	$= 2 \times 3 \times 14$	(37)	<input type="text"/>	$= 2 \times 2 \times 12$	(26)
<input type="text"/>	$= 9 \times 3 \times 12$	(38)	<input type="text"/>	$= 5 \times 2 \times 12$	(27)
<input type="text"/>	$= 2 \times 2 \times 15$	(39)	<input type="text"/>	$= 5 \times 3 \times 12$	(28)
<input type="text"/>	$= 2 \times 2 \times 14$	(40)	<input type="text"/>	$= 2 \times 2 \times 15$	(29)
<input type="text"/>	$= 2 \times 2 \times 14$	(41)	<input type="text"/>	$= 5 \times 2 \times 12$	(30)
<input type="text"/>	$= 2 \times 2 \times 12$	(42)	<input type="text"/>	$= 8 \times 2 \times 15$	(31)

سبق نمبر ۱۸

متفرق سوالات :-

- (۱) اگر ایک آم کی قیمت ۴ روپے ہو تو ۵ آم کی قیمت دریافت کرو؟
- (۲) ایک ہفتے میں ۷ دن ہوتے ہیں تو ۳ ہفتے میں کتنے دن ہوں گے؟
- (۳) ایک دن رات میں ۲۴ گھنٹے ہوتے ہیں تو تین دن رات میں کتنے گھنٹے ہوں گے؟
- (۴) ایک مہینہ میں ۳۰ دن ہوتے ہیں تو چار مہینے میں کتنے دن ہوں گے؟
- (۵) ایک سال میں ۱۲ مہینے ہوتے ہیں تو ۵ سال میں کتنے مہینے ہوں گے؟
- (۶) ایک مہینے میں ۴ ہفتے ہوتے ہیں تو ۶ مہینے میں کتنے ہفتے ہوں گے؟
- (۷) ایک سال میں ۵۲ ہفتے ہو تو ۷ سال میں کتنے ہفتے ہوں گے؟
- (۸) ایک آدمی کی ۲ آنکھیں ہوتی ہیں تو ۲۵ آدمیوں کی اکتی آنکھیں ہوں گی؟
- (۹) ایک جماعت میں ۲۸ طلبہ و طالبات ہیں تو چار جماعتوں میں کتنے طلباء و طالبات ہوں گے؟
- (۱۰) ایک انگلی میں ۳ پور ہوتے ہیں تو ۶ انگلیوں میں کتنے پور ہوں گے؟
- (۱۱) ایک ہاتھ میں ۵ انگلیاں ہوتی ہیں تو ۴ ہاتھوں میں کتنی انگلیاں ہوں گی؟
- (۱۲) ایک روپیہ میں سو پیسے ہوتے ہیں تو ۸ روپے میں کتنے پیسے ہوں گے؟
- (۱۳) ایک سیر وزن میں ۱۶ چھٹانگ ہوتے ہیں تو ۳ سیر وزن میں کتنے چھٹانگ ہوں گے؟
- (۱۴) ایک من میں ۴۰ سیر ہوتے ہیں تو ۵ من میں کتنے سیر ہوں گے؟
- (۱۵) ایک کلو گرام میں ۱۰۰۰ گرام ہوتے ہیں تو ۳ کلو گرام میں کتنے گرام ہوں گے؟
- (۱۶) ایک میٹر میں ۱۰۰ سینٹی میٹر ہوتے ہیں تو ۸ میٹر میں کتنے سینٹی میٹر ہوں گے؟
- (۱۷) ایک لیٹر میں ۱۰ ڈیسی لیٹر ہوتے ہیں تو ۹ لیٹر میں کتنے ڈیسی لیٹر ہوں گے؟

- (۱۸) ایک درخت پر ۲۵ پھل ہوں تو ویسے ہی ۱۵ درخت پر کتنے پھل ہوں گے؟
- (۱۹) ایک میز پر ۵ کتابیں ہی تو ۵ میزوں پر کتنی کتابیں ہوں گے؟
- (۲۰) ایک کتاب میں ۱۲۸ صفحے ہیں اگر ہر صفحہ میں ۱۶ سطر ہوں تو پوری کتاب میں کتنی سطر ہیں ہوگی؟
- (۲۱) اگر ایک سبق میں ۴۲ سوالات ہوں تو ۱۱ اسباق میں کتنے سوالات ہوں گے؟
- (۲۲) اگر ایک مکان میں ۴ ستون ہوں تو ۱۶ مکان میں کتنے ستون ہوں گے؟
- (۲۳) ایک بکری کی چار پیر ہیں تو ۲۱ بکریوں کے کتنے پیر ہوں گے؟
- (۲۴) ایک صفحہ قرآن شریف کی تلاوت کرتے ہوئے تمہیں ۷ منٹ لگتے ہیں تو ۵ صفحہ پڑھنے میں کتنا وقت لگے گا؟
- (۲۵) ایک وقت کی نماز پڑھنے میں ۲۰ منٹ صرف ہوتے ہیں تو پانچوں وقت کی نماز پڑھنے میں کتنا وقت لگے گا؟
- (۲۶) ایک پارہ قرآن شریف کی تلاوت کرنے میں تم اپنے بھائی سے ۵ منٹ پیچھے رہ جاتے ہو تو ۵ پارہ میں کتنے منٹ پیچھے رہو گے؟
- (۲۷) رمضان شریف میں روزانہ ۲۰ رکعت تراویح پڑھی جاتی ہے تو ۱۰ دنوں میں کتنی رکعت تراویح پڑھی جائے گی؟
- (۲۸) ایک آدمی کا فطرہ ۱۵ روپے ہوں تو ۷ آدمیوں کا فطرہ کتنا ہوگا؟
- (۲۹) ہر رکعت میں ایک بار سورۃ فاتحہ پڑھا جاتا ہے تو عشاء کی نماز میں کتنی بار سورۃ فاتحہ پڑھا جائیگا؟
- (۳۰) ایک ہزار روپے پر ۲۵ روپے زکوٰۃ واجب ہے تو ۲۵ ہزار روپے پر کتنی رقم زکوٰۃ کی واجب ہوگی؟

تقسیم کا بیان

بار بار گھٹانے یا تفریق کرنے کے عمل کو تقسیم کہتے ہیں۔
 $\div$ ، یہ تقسیم کا نشان ہے۔ یہ نشان جب کسی دو اعداد کے درمیان ہو تو اسے تقسیم کر دیتے ہیں۔

تقسیم کے سوال میں عموماً چار حصوں کا ذکر آتا ہے۔ تو حسب ذیل ہیں۔
 مقسوم :- وہ عدد جسے تقسیم کیا جاتا ہے مقسوم کہلاتا ہے۔

مقسوم = مقسوم علیہ $\times$ خارج قسمت + باقی
 مقسوم علیہ :- وہ عدد جس سے مقسوم کو تقسیم کرتے ہیں مقسوم علیہ کہلاتا ہے۔

مقسوم علیہ = (مقسوم - باقی) $\times$ خارج قسمت
 خارج قسمت :- حاصل تقسیم کو خارج قسمت کہتے ہیں
 خارج قسمت = (مقسوم - باقی) $\times$ مقسوم علیہ
 باقی :- تقسیم کرنے کے بعد جو اعداد باقی بچتے ہیں یا بچ جاتے ہیں باقی کہلاتا ہے
 باقی = مقسوم - (مقسوم علیہ $\times$ خارج قسمت)

مثال (الف) $25 \div 2$ مقسوم
 خارج قسمت ۶) ۲۵ (۲) مقسوم علیہ

$$\begin{array}{r} 25 \\ 2 \overline{) 25} \\ \underline{22} \\ 3 \end{array}$$

جواب = خارج قسمت ۶ باقی ۱

مثال (ب) $863 \div 8$ مقسوم
خارج قسمت (۱۲۳) ۸۶۳ (۷) مقسوم علیہ

$$\begin{array}{r} 8 \\ \hline 16 \\ 13 \\ \hline 23 \\ 21 \\ \hline \times 2 \end{array}$$

جواب خارج قسمت ۱۲۳ باقی ۲

نوٹ: باقی عدد ہمیشہ مقسوم علیہ سے چھوٹا ہوتا ہے۔

مقسوم

مثال (ج) $1985 \div 8$ خارج قسمت (۲۴۸) ۱۹۸۵ (۸) مقسوم علیہ

$$\begin{array}{r} 16 \\ \hline 38 \\ 32 \\ \hline 65 \\ 64 \\ \hline \times 1 \end{array}$$

باقی

جواب: خارج قسمت ۲۴۸ باقی ۱

مثال ج کو غور سے دیکھو:۔ ہزار کے ہندسہ میں جو "۱" ہے وہ ۸ سے تقسیم نہیں ہو سکتا۔ اس لئے ایک کے ساتھ سیکڑہ کا ہندسہ ۹ بھی لے لیتے ہیں اس طرح دو ہندسہ ۱۹ ہو گیا اب ۱۹ کو ۸ سے تقسیم کرتے ہیں تو ۳ باقی بچا اس ۳ کے ساتھ دہائی کا ہندسہ ۸ شامل کر لیتے ہیں اس طرح دو ہندسہ ۳۸ ہو گیا جسے ۸ سے تقسیم کرنے کے بعد باقی ۶ بچ جاتا ہے اس ۶ کے ساتھ اکائی کا ہندسہ ۵ شامل کر لیتے ہیں اب دو ہندسہ ۶۵ ہو گیا جسے ۸ سے تقسیم کرتے ہیں ایک باقی بچ جاتا ہے۔

اس طرح مقسوم $1985 \div 8$ = خارج قسمت ۲۴۸ اور باقی ۱ جواب

سبق نمبر ۱۹

تقسیم کرو:-

- $۶ \div ۵۴ (۵)$ $۶ \div ۱۲ (۴)$ $۳ \div ۹ (۳)$ $۴ \div ۲۴ (۲)$ $۲ \div ۲ (۱)$
 $۳ \div ۱۲ (۱۰)$ $۴ \div ۲۸ (۹)$ $۲ \div ۴ (۸)$ $۵ \div ۵ (۷)$ $۷ \div ۶۴ (۶)$
 $۲ \div ۶ (۱۵)$ $۵ \div ۱۰ (۱۴)$ $۶ \div ۱۸ (۱۳)$ $۶ \div ۶۰ (۱۲)$ $۶ \div ۶ (۱۱)$
 $۶ \div ۲۴ (۲۰)$ $۷ \div ۷ (۱۹)$ $۵ \div ۵۰ (۱۸)$ $۳ \div ۱۵ (۱۷)$ $۴ \div ۳۲ (۱۶)$
 $۲ \div ۱۴ (۲۵)$ $۳ \div ۱۸ (۲۴)$ $۴ \div ۳۶ (۲۳)$ $۲ \div ۴ (۲۲)$ $۵ \div ۱۵ (۲۱)$
 $۵ \div ۳۰ (۳۰)$ $۲ \div ۱۰ (۲۹)$ $۵ \div ۲۰ (۲۸)$ $۶ \div ۳۰ (۲۷)$ $۷ \div ۱۴ (۲۶)$
 $۵ \div ۲۵ (۳۵)$ $۶ \div ۳۶ (۳۴)$ $۷ \div ۳۵ (۳۳)$ $۲ \div ۱۶ (۳۲)$ $۴ \div ۴ (۳۱)$
 $۷ \div ۴۲ (۴۰)$ $۲ \div ۱۸ (۳۹)$ $۴ \div ۸ (۳۸)$ $۳ \div ۲۱ (۳۷)$ $۲ \div ۶ (۳۶)$
 $۴ \div ۱۲ (۴۵)$ $۳ \div ۲۴ (۴۴)$ $۵ \div ۳۵ (۴۳)$ $۴ \div ۴۰ (۴۲)$ $۶ \div ۴۲ (۴۱)$
 $۵ \div ۴۰ (۵۰)$ $۷ \div ۴۱ (۴۹)$ $۶ \div ۴۸ (۴۸)$ $۷ \div ۴۹ (۴۷)$ $۲ \div ۲۰ (۴۶)$
 $۷ \div ۷۰ (۵۵)$ $۷ \div ۵۶ (۵۴)$ $۳ \div ۳ (۵۳)$ $۴ \div ۱۶ (۵۲)$ $۳ \div ۲۷ (۵۱)$
 $۳ \div ۶ (۶۰)$ $۴ \div ۲۰ (۵۹)$ $۳ \div ۳۰ (۵۸)$ $۵ \div ۴۵ (۵۷)$ $۷ \div ۲۸ (۵۶)$

سبق نمبر ۲۰

خارج قسمت اور باقی دریافت کرو:-

- $۲۸ (۴) \textcircled{۴}$ $۳۱ (۳) \textcircled{۳}$ $۱۱ (۲) \textcircled{۲}$ $۵ (۲) \textcircled{۱}$
 $۷ (۸) \textcircled{۸}$ $۵ (۷) \textcircled{۷}$ $۴۰ (۶) \textcircled{۶}$ $۳۲ (۵) \textcircled{۵}$
 $۴۴ (۱۲) \textcircled{۱۲}$ $۴۱ (۱۱) \textcircled{۱۱}$ $۳۴ (۱۰) \textcircled{۱۰}$ $۱۴ (۹) \textcircled{۹}$

۳)۱۷((۱۶)	۲)۹((۱۵)	۴)۱۰((۱۴)	۵)۶((۱۳)
۵)۱۱((۲۰)	۵)۵۲((۱۹)	۵)۴۷((۱۸)	۴)۳۷((۱۷)
۴)۴۲((۲۳)	۳)۲۰((۲۳)	۲)۱۱((۲۲)	۴)۱۵((۲۱)
۴)۱۹((۲۸)	۵)۱۷((۲۷)	۶)۷((۲۶)	۲)۱۷((۲۵)
۲)۱۹((۳۲)	۳)۲۶((۳۱)	۳)۲۳((۳۰)	۲)۱۳((۲۹)
۲)۱۵((۳۶)	۴)۲۷((۳۵)	۵)۲۲((۳۴)	۶)۱۴((۳۳)
۶)۲۰((۴۰)	۳)۵((۳۹)	۳)۲۹((۳۸)	۶)۵۰((۳۷)
۶)۵۶((۴۴)	۷)۵۰((۴۳)	۴)۲۷((۴۲)	۵)۲۸((۴۱)
۲)۳۳((۴۸)	۶)۲۵((۴۷)	۳)۸((۴۶)	۳)۳۲((۴۵)

سبق نمبر ۲۱

خارج قسمت اور باقی دریافت کرو:

$5 \div 898 (۲)$	$۴ \div 987 (۳)$	$5 \div 335 (۲)$	$۲ \div ۲۳۲ (۱)$
$۲ \div ۳۳۵ (۸)$	$۴ \div ۶۵۴ (۷)$	$۶ \div 9۶7 (۶)$	$۶ \div 9۳۴ (۵)$
$۶ \div 9۴۵ (۱۲)$	$5 \div 987 (۱۱)$	$۴ \div 87۶ (۱۰)$	$5 \div ۴۵۶ (۹)$
$5 \div 5۶7 (۱۶)$	$۲ \div ۴۵۶ (۱۵)$	$۴ \div 5۴۳ (۱۴)$	$۳ \div ۴۵۶ (۱۳)$
$۳ \div 5۶7 (۲۰)$	$5 \div 7۶۵ (۱۹)$	$5 \div 87۶ (۱۸)$	$۴ \div 7۶۵ (۱۷)$
$7 \div 9۱۵ (۲۴)$	$5 \div ۶78 (۲۳)$	$۲ \div 5۶7 (۲۲)$	$۴ \div ۴۳۲ (۲۱)$
$5 \div ۱۲۳ (۲۸)$	$۶ \div 78۸ (۲۷)$	$5 \div ۶۵۴ (۲۶)$	$۶ \div 9۱۲ (۲۵)$
$۶ \div 9۲۳ (۳۲)$	$۶ \div 9۵۶ (۳۱)$	$5 \div 789 (۳۰)$	$۲ \div 78۸ (۲۹)$
$۲ \div 789 (۳۶)$	$5 \div ۲۳۲ (۳۵)$	$۳ \div 789 (۳۴)$	$5 \div 5۴۳ (۳۳)$

سبق نمبر ۲۲

متفرق سوالات :-

- (۱) ۱۵ اشخاص کی مجموعی عمر ۸۵ سال ہو تو ہر شخص کی اوسط عمر کیا ہوگی؟
- (۲) ۷ دنوں کا ہفتہ ہوتا ہے ۳۶۵ دنوں میں کتنے ہفتے ہوں گے؟
- (۳) ۶۰ آم ۴ بھائیوں میں برابر برابر تقسیم کرو
- (۴) ۵ آم کی قیمت ۹۵ پیسے ہوں تو ہر آم کی قیمت معلوم کرو؟
- (۵) ۶۰ قلم کی قیمت ۳۶ روپے ہوں تو ایک قلم کی قیمت معلوم کرو؟
- (۶) ۷ پیچی کی قیمت ۴۹ پیسے ہوں تو ایک پیچی کی قیمت معلوم کرو؟
- (۷) ۱۲۰ میں ۸ کتنی بار گھٹایا جاسکتا ہے؟
- (۸) ۱۴۴ میں ۱۲ کتنی بار گھٹایا جاسکتا ہے؟
- (۹) ۸۱ میں ۳ کتنی بار گھٹایا جاسکتا ہے؟
- (۱۰) ۱۲۸ میں ۱۶ کتنی بار گھٹایا جاسکتا ہے؟
- (۱۱) ۵۲ میں ۱۳ کتنی بار گھٹایا جاسکتا ہے؟
- (۱۲) ۷۰ میں ۱۴ کتنی بار گھٹایا جاسکتا ہے؟
- (۱۳) ۹۰ میں ۱۵ کتنی بار گھٹایا جاسکتا ہے؟
- (۱۴) ۱۱۲ میں ۱۶ کتنی بار گھٹایا جاسکتا ہے؟
- (۱۵) ۱۳۶ میں ۷ کتنی بار گھٹایا جاسکتا ہے؟
- (۱۶) ۱۶۲ میں ۱۸ کتنی بار گھٹایا جاسکتا ہے؟
- (۱۷) ۱۵۲ میں ۱۹ کتنی بار گھٹایا جاسکتا ہے؟

(۱۸) کرکٹ کے میچ میں کسی ٹیم نے ۳۷۰ رن بنائے تو ہر کھلاڑی کا اوسط رن کتنا

ہوگا جبکہ ۹ وکٹ گرے؟

(۱۹) ایک گروس میں کتنے درجن ہوں گے؟

(۲۰) ۷۱۳ چاکلیٹ ۹ لڑکوں میں برابر تقسیم کرنے کے بعد کتنے چاکلیٹ باقی بچیں گے؟

(۲۱) تمہیں ۱۰ دنوں میں ایک ختم قرآن پڑھنا ہے تو تم روزانہ کتنا پارہ پڑھو گے؟

(۲۲) ۲۰ رکعت نماز میں چالیس بار سجدے کیا جاتا ہے تو ہر رکعت میں کتنے سجدے کرنا لازمی ہے؟

(۲۳) ایک ہزار روپے پر ۲۵ روپے زکوٰۃ فرض ہے ۶۰۰۰ روپے میں کتنا زکوٰۃ دینا ہوگا؟

(۲۴) ایک مجلس میں ۱۲ حافظوں نے ۱۰ ختم قرآن مجید کی تلاوت کی ہر حافظ نے کتنا پارہ کلام پڑھا؟

(۲۵) ایک نیکی کا بدلہ ۱۰ نیکیاں ہیں تو ۲۶۰ نیکیاں کمانے کیلئے کتنے اچھے کام کرنے ہوں گے؟

(۲۶) ایک دن میں پانچ وقت کی نماز فرض ہے۔ تم ایک دن میں فرض اور واجب ملا کر بیس رکعت نماز پڑھتے ہو تو ایک وقت کی نماز میں کتنی رکعت اوسطاً پڑھنی ہوگی؟ (بھرورت حساب)

(۲۷) مسجد میں ہر وقت جماعت میں لوگوں کی تعداد گھٹتی بڑھتی رہتی ہے اگر ایک دن میں ۵۰۹ نمازی جماعت میں شریک ہوئے تو اوسطاً ہر وقت کی جماعت میں نمازیوں کی تعداد کیا ہوگی؟

(۲۸) تمہارے کنبہ کا کل فطرہ ۲۱۶ روپے نکلا اگر فی کس ۲۸ روپے ہر فقیر کو دو گے تو فقراء کی تعداد کیا ہوگی؟

سبق نمبر ۲۳

خالی جگہوں کو پُر کرو

معروضی سوالات

<input type="text"/>	$= ۲ + ۳ + ۲$	۱۶	<input type="text"/>	$= ۲ \times ۲$	۱
<input type="text"/>	سات دہائی چھ اکائی	۱۷	<input type="text"/>	$= ۱ - ۳$	۲
<input type="text"/>	$= ۱۰ - ۲۸$	۱۸	<input type="text"/>	$= ۷ + ۲$	۳
<input type="text"/>	$= ۷ \div ۲۸$	۱۹	<input type="text"/>	$= ۲ + ۸$	۴
<input type="text"/>	$= ۶ + ۵ + ۴$	۲۰	<input type="text"/>	$= ۵ + ۲۱$	۵
<input type="text"/>	آٹھ دہائی سات اکائی	۲۱	<input type="text"/>	$= ۵ - ۲۱$	۶
<input type="text"/>	$= ۲۵ - ۶۵$	۲۲	<input type="text"/>	$= ۹ \times ۴$	۷
<input type="text"/>	$= ۹ \div ۵۴$	۲۳	<input type="text"/>	$= ۳ \div ۹$	۸
<input type="text"/>	$= ۸ + ۷ + ۶$	۲۴	<input type="text"/>	$= ۸ \times ۱۷$	۹
<input type="text"/>	ایک سیکڑہ پانچ دہائی چار اکائی	۲۵	<input type="text"/>	چار دہائی آٹھ اکائی	۱۰
<input type="text"/>	$= ۳۷ + ۴۲$	۲۶	<input type="text"/>	$= ۱۶ + ۷۱$	۱۱
<input type="text"/>	$= ۱۳ \div ۱۰۴$	۲۷	<input type="text"/>	$= ۷ \div ۴۲$	۱۲
<input type="text"/>	$= (۵ + ۱) - ۱۶$	۲۸	<input type="text"/>	چھ دہائی نو اکائی	۱۳
<input type="text"/>	تیسٹرہ نو دہائی صفر اکائی	۲۹	<input type="text"/>	$= ۵۲ - ۷۸$	۱۴
<input type="text"/>	$= (۱۹ + ۴) - ۲۵$	۳۰	<input type="text"/>	$= ۱۳ \div ۱۶۹$	۱۵

<input type="text"/>	$= 36 - 86$	۴۶	<input type="text"/>	چار انڈے + تین انڈے	۳۱
<input type="text"/>	$= 5 + ۴ + ۳$	۴۷	<input type="text"/>	$= ۴ \times ۱۳$	۳۲
<input type="text"/>	$= (۴ + ۳) - ۱۲$	۴۸	<input type="text"/>	پانچ مچھلیاں + نو مچھلیاں	۳۳
<input type="text"/>	آٹھ دہائی تین اکائی =	۴۹	<input type="text"/>	$= 5 \times ۱۴$	۳۴
<input type="text"/>	$= ۲۱ - ۳۶$	۵۰	<input type="text"/>	چار سوال + پانچ سوال	۳۵
<input type="text"/>	$= 8 \div 9۶$	۵۱	<input type="text"/>	$= ۶ \times 5۱$	۳۶
<input type="text"/>	$= ۷ + ۶ + 5$	۵۲	<input type="text"/>	ایک دہائی نو اکائی	۳۷
<input type="text"/>	نو دہائی تین اکائی =	۵۳	<input type="text"/>	$= ۷ \times ۱۶$	۳۸
<input type="text"/>	$= ۷۶ - 98$	۵۴	<input type="text"/>	دو دہائی صفر اکائی =	۳۹
<input type="text"/>	$= 9 \div 8۱$	۵۵	<input type="text"/>	$= ۳ \div ۳۳$	۴۰
<input type="text"/>	$= ۱۷ \div ۱5۳$	۵۶	<input type="text"/>	پانچ دہائی پانچ اکائی =	۴۱
<input type="text"/>	پانچ سیکڑہ دو دہائی چھ اکائی	۵۷	<input type="text"/>	$= ۲۲ + 55$	۴۲
<input type="text"/>	$= ۱8 \div ۱۶۲$	۵۸	<input type="text"/>	$= ۱۶ \div ۱۲8$	۴۳
<input type="text"/>	$= 9 + 8 + ۷$	۵۹	<input type="text"/>	$= ۳ \div ۱8$	۴۴
<input type="text"/>	$= (۴ \times ۲) - ۱۶$	۶۰	<input type="text"/>	چھ دہائی نو اکائی =	۴۵

اوقات کا بیان

ہم اپنی روزمرہ زندگی کی سہولتوں کیلئے وقت کو لمحوں اور ساعتوں میں ٹکڑے ٹکڑے کر کے اوقات میں بدل لئے ہیں۔ نظام فطرت بھی اسی محور پر گھومتی ہے۔ صبح ہوتی ہے سورج نکلتا ہے سارا عالم سورج کے ساتھ اپنی معمولات زندگی کا ہمسفر بن کر اسکے قدم سے قدم ملانا ہوا بزم ہستی میں اپنی ذمہ داریوں کو پورا کرنے چل پڑتا ہے شام ہوئی سورج بھی دن بھر کی مشقت سے تھک کر مغرب کی آغوش میں ساری روشنیوں کو سمیٹے آنکھوں سے اوجھل ہو جاتا ہے۔ روشنیوں کے نابود ہوتے ہی تاریکی اپنا چادر پھیلا دیتی ہے۔ اس وقت ہر ذی روح آنے والے کل کی تیاری میں معروف ہو کر ساری رات سستا کر اگلے دن کیلئے ہمہ تن تیار ہو جاتا ہے۔ یہی کارخانہ قدرت ہے جو ازل سے چل کر اب تک چلتا رہے گا۔ ایک بار طلوع آفتاب سے دوسرے طلوع آفتاب تک کے وقفہ کو ہی ہم لوگ عام زبان میں ایک پورا دن یا ایک دن کہتے ہیں۔ اور اسی وقت کو ہم لوگ ۲۴ گھنٹے کہتے ہیں۔

اسی لئے ایک دن = ۲۴ گھنٹے، ۱ گھنٹہ = ۶۰ منٹ، ۱ منٹ = ۶۰ سکند

ابھی تم نے دیکھا پورے دن کے دو حصے ہیں۔

(الف) طلوع آفتاب سے غروب آفتاب تک ۱۲ گھنٹے کے وقفہ کو دن کہتے ہیں

(ب) غروب آفتاب سے طلوع آفتاب تک ۱۲ گھنٹے کے وقفہ کو رات کہتے ہیں

دن اور رات مل کر ایک پورا دن کہلاتا ہے

اسی طرح ۷ دنوں کے پورے وقت کو ”ایک ہفتہ“ کہتے ہیں

”ہفتہ کے دنوں کے الگ الگ نام ہیں ان کے مجموعے کو ”باری“ کہتے ہیں

(اتوار) (سوموار) (منگل) (بدھ) (جمعرات) (جمعہ) (سنچر)

ایک سال = ۱۲ مہینے

(جنوری) (فروری) (مارچ) (اپریل)

ایک سال = ۵۲ ہفتے

ایک سال = ۳۶۵ دن

(مئی) (جون) (جولائی) (اگست)

ایک مہینہ = ۴ ہفتے

ایک مہینہ = ۳۰ دن

(ستمبر) (اکتوبر) (نومبر) (دسمبر)

ایک ہفتہ = ۷ دن

ایک دن = ۲۴ گھنٹے

شنبہ یکشنبہ دوشنبہ سه شنبہ چهارشنبه پنج شنبہ جمعہ

سبق نمبر ۲۳

(الف) دن بناؤ:- (پہلے سال سے مہینہ پھر دن)

(۱) ایک سال ایک مہینہ (۲) ایک سال تین مہینے (۳) دو سال پانچ مہینے

(۴) پانچ سال (۵) دس مہینے (۶) اگیارہ مہینے

(۷) ۹ مہینے (۸) ۶۰ مہینے (۹) دو مہینے چار دن

(۱۰) تین مہینے پانچ دن (۱۱) چار مہینے ۱۲ دن (۱۲) ایک مہینے ایک دن

(ب) گھنٹہ بناؤ:-

(۱) ۲ دن	(۲) ۳ دن	(۳) ۴ دن
(۴) ۵ دن	(۵) ۲ دن ایک گھنٹہ	(۶) ۴ دن ۳ گھنٹے
(۷) ۵ دن ۹ گھنٹے	(۸) ۶ دن چار گھنٹے	(۹) ۷ دن ۹ گھنٹے
(۱۰) ۸ دن ۲۳ گھنٹے	(۱۱) ۹ دن ۹ گھنٹے	(۱۲) ۱۰ دن ۲۰ گھنٹے

(ج) منٹ بناؤ:-

(۱) ۲ گھنٹے	(۲) ۴ گھنٹے	(۳) ۶ گھنٹے	(۴) ۸ گھنٹے
(۵) ۳ گھنٹے ۲۵ منٹ	(۶) ۵ گھنٹے ۱۶ منٹ	(۷) ۹ گھنٹے ۱۲ منٹ	(۸) ۹ گھنٹے ۱۲ منٹ
(۹) ایک دن ایک گھنٹہ ایک منٹ	(۱۰) ۲ دن ۳ گھنٹے ۴ منٹ	(۱۱) ۳ دن ۴ گھنٹے ۵ منٹ	

(د) سکنڈ بناؤ:-

(۱) ۱۰ منٹ	(۲) ۱۲ منٹ	(۳) ۱۵ منٹ
(۴) ۲۲ منٹ	(۵) ۹ منٹ ۵ سکنڈ	(۶) ۷ منٹ ۱۲ سکنڈ
(۷) ۱۲ منٹ ۱۳ سکنڈ	(۸) ۱۴ منٹ ۱۸ سکنڈ	(۹) ۱۶ منٹ ۲۲ سکنڈ
(۱۰) ۱۸ منٹ ۲۵ سکنڈ	(۱۱) ۲۲ منٹ ۳۵ سکنڈ	(۱۲) ۲۴ منٹ ۵۹ سکنڈ

میٹرک اوزان کا بیان

۱۰ ملی گرام	= ایک سینٹی گرام
۱۰ سینٹی گرام	= ایک ڈیسی گرام
۱۰ ڈیسی گرام	= ایک گرام
۱۰ گرام	= ایک ڈیکا گرام
۱۰ ڈیکا گرام	= ایک ہیکنو گرام
۱۰ ہیکنو گرام	= ایک کیلو گرام
۱۰ کیلو گرام	= ایک میریا گرام
۱۰ میریا گرام	= ایک کوئٹل
۱۰ کوئٹل	= ایک میٹرن ٹن

۱۰ ملی میٹر	= ایک سینٹی میٹر
۱۰ سینٹی میٹر	= ایک ڈیسی میٹر
۱۰ ڈیسی میٹر	= ایک میٹر
۱۰ میٹر	= ایک ڈیکا میٹر
۱۰ ڈیکا میٹر	= ایک ہیکنو میٹر
۱۰ ہیکنو میٹر	= ایک کیلو میٹر
۱۰ کیلو میٹر	= ایک سینٹی لیٹر

۱۰ سینٹی لیٹر	=	۱ ڈیسی لیٹر
۱۰ ڈیسی لیٹر	=	۱ لیٹر
۱۰ لیٹر	=	۱ ڈیکالیٹر
۱۰ ڈیکالیٹر	=	۱ ہیکٹولیٹر
۱۰ ہیکٹولیٹر	=	۱ کیلولیٹر

جوابات

سبق نمبر ۱

۶(۱۰) ۸(۹) ۷(۸) ۶(۷) ۵(۶) ۶(۵) ۵(۴) ۴(۳) ۴(۲) ۳(۱)
 ۱۱(۱۹) ۹(۱۸) ۱۰(۱۷) ۸(۱۶) ۹(۱۵) ۸(۱۴) ۷(۱۳) ۱۰(۱۲) ۸(۱۱)
 ۹(۲۷) ۱۳(۲۶) ۷(۲۵) ۱۲(۲۴) ۵(۲۳) ۱۱(۲۲) ۳(۲۱) ۱۰(۲۰)
 ۱۲(۳۵) ۱۴(۳۴) ۱۱(۳۳) ۱۳(۳۲) ۱۰(۳۱) ۱۶(۳۰) ۱۱(۲۹) ۱۵(۲۸)
 ۱۶(۴۲) ۱۳(۴۱) ۱۵(۴۰) ۱۲(۳۹) ۱۴(۳۸) ۱۰(۳۷) ۱۵(۳۶)

سبق نمبر ۲

۲۲(۸) ۳۳(۷) ۸۸(۶) ۷۹(۵) ۵۵(۴) ۴۳(۳) ۲۷(۲) ۲۱(۱)
 ۲۹(۱۶) ۲۳(۱۵) ۳۴(۱۴) ۴۷(۱۳) ۹۶(۱۲) ۵۶(۱۱) ۴۴(۱۰) ۲۸(۹)
 ۳۰(۲۳) ۲۴(۲۲) ۳۵(۲۱) ۲۸(۲۰) ۵۶(۱۹) ۵۷(۱۸) ۴۵(۱۷)

۳۲(۳۰) ۲۵(۲۹) ۲۶(۲۸) ۲۹(۲۷) ۵۹(۲۶) ۹۹(۲۵) ۲۶(۲۴)
 ۲۶(۳۶) ۳۷(۳۵) ۵۳(۳۴) ۷۳(۳۳) ۹۸(۳۲) ۹۷(۳۱)
 ۷۲(۳۳) ۳۸(۳۲) ۵۴(۳۱) ۸۴(۳۰) ۸۵(۲۹) ۸۹(۳۸) ۸۹(۳۷)
 ۹(۵۰) ۷(۴۹) ۵(۴۸) ۸۹(۴۷) ۸۷(۴۶) ۹۴(۴۵) ۹۳(۴۴)
 ۵۱(۵۰) ۷(۴۹) ۵(۴۸) ۸۹(۴۷) ۸۷(۴۶) ۹۴(۴۵) ۹۳(۴۴)

سبق نمبر ۳

۱۵۸(۷) ۲۰۳(۶) ۱۵۰(۵) ۱۸۱(۴) ۱۶۲(۳) ۱۹۵(۲) ۱۶۲(۱)
 ۱۶۸(۱۴) ۱۷۱(۱۳) ۱۱۷(۱۲) ۱۲۵(۱۱) ۲۴۴(۱۰) ۱۸۴(۹) ۱۲۸(۸)
 ۸۰(۲۰) ۸۷(۱۹) ۱۶۹(۱۸) ۲۱۶(۱۷) ۱۴۵(۱۶) ۱۳۵(۱۵)
 ۱۳۸(۲۴) ۱۴۴(۲۳) ۱۵۸(۲۲) ۲۰۱(۲۱)

سبق نمبر ۴

۲۴۶۵(۵) ۲۴۶۶(۴) ۲۴۱۲(۳) ۲۰۳۴(۲) ۱۲۹۶(۱)
 ۲۲۹۰(۱۰) ۱۷۰۱(۹) ۲۲۵۹(۸) ۱۶۲۹(۷) ۱۷۰۰(۶)
 ۱۹۲۵(۱۵) ۱۶۳۸(۱۴) ۱۹۶۲(۱۳) ۲۴۶۴(۱۲) ۲۴۶۶(۱۱)
 ۲۱۵۴(۲۰) ۲۲۹۵(۱۹) ۲۴۴۶(۱۸) ۱۴۳۴(۱۷) ۱۰۳۵(۱۶)

۲۶۲۸(۲۵) ۱۷۸۶(۲۴) ۱۳۶۸(۲۳) ۱۴۹۱(۲۲) ۱۹۷۰(۲۱)

۷۰۲(۳۰) ۱۰۴۷(۲۹) ۲۱۸۴(۲۸) ۱۷۰۰(۲۷) ۲۱۱۱(۲۶)

۱۶۳۷(۳۴) ۲۳۳۳(۳۳) ۲۴۴۵(۳۲) ۲۷۶۱(۳۱)

۲۴۲۴(۳۸) ۲۶۷۴(۳۷) ۱۶۰۳(۳۶) ۲۲۳۴(۳۵)

۲۶۲۶(۴۲) ۱۹۶۹(۴۱) ۲۵۳۵(۴۰) ۲۱۵۳(۳۹)

سبق نمبر ۵

۱۶(۷) ۵۲۹(۶) ۷(۵) ۵۹(۴) ۵(۳) ۱۱(۲) ۷(۱)

۳۱۶(۱۴) ۱۷۶(۱۳) ۱۷(۱۲) ۱۰۹(۱۱) ۱۷(۱۰) ۱۶۲(۹) ۴۴(۸)

سبق نمبر ۶

۴(۷) ۵(۶) ۲(۵) ۳(۴) ۴(۳) ۲(۲) ۱(۱)

۳(۱۴) ۳(۱۳) ۱(۱۲) ۴(۱۱) ۳(۱۰) ۷(۹) ۹(۸)

۲(۲۰) ۲(۱۹) ۳(۱۸) ۲(۱۷) ۶(۱۶) ۷(۱۵)

۳(۲۶) ۱(۲۵) ۱(۲۴) ۵(۲۳) ۶(۲۲) ۲(۲۱)

۲(۳۳) ۲(۳۲) ۶(۳۱) ۴(۳۰) ۵(۲۹) ۱(۲۸) ۱(۲۷)

۱(۴۰) ۳(۳۹) ۰(۳۸) ۵(۳۷) ۴(۳۶) ۶(۳۵) ۵(۳۴)

۵(۴۲) ۴(۴۱)

سبق نمبر ۷

۳۳(۷) ۵۵(۶) ۷۵(۵) ۳۲(۴) ۶۶(۳) ۳۳(۲) ۷۸(۱)
 ۲۳(۱۴) ۷۶(۱۳) ۷۴(۱۲) ۲۱(۱۱) ۵۵(۱۰) ۲۳(۹) ۶۷(۸)
 ۱۲(۲۱) ۶۳(۲۰) ۴۴(۱۹) ۸۴(۱۸) ۴۴(۱۷) ۱۲(۱۶) ۵۶(۱۵)
 ۵۱(۲۷) ۳۳(۲۶) ۲۲(۲۵) ۳۳(۲۴) ۳۳(۲۳) ۴۵(۲۲)
 ۴۰(۳۴) ۲۲(۳۳) ۱۱(۳۲) ۱۲(۳۱) ۲۳(۳۰) ۳۳(۲۹) ۵۶(۲۸)
 ۱۱(۴۰) ۷۶(۳۹) ۲۳(۳۸) ۱۲(۳۷) ۲۳(۳۶) ۴۵(۳۵)
 ۷۳(۴۷) ۶۵(۴۶) ۱۲(۴۵) ۶۷(۴۴) ۲۳(۴۳) ۳۳(۴۲) ۷۷(۴۱)
 ۶۵(۵۴) ۵۴(۵۳) ۱۲(۵۲) ۵۶(۵۱) ۱۲(۵۰) ۶۷(۴۹) ۷۶(۴۸)
 ۴۳(۶۰) ۶۸(۵۹) ۴۵(۵۸) ۴۵(۵۷) ۶۶(۵۶) ۵۱(۵۵)

سبق نمبر ۸

۴۷۵(۶) ۶۶۵(۵) ۵۶۷(۴) ۶۹(۳) ۴۶۷(۲) ۸۶۴(۱)
 ۵۵۴(۱۲) ۴۶۷(۱۱) ۱۶۹(۱۰) ۳۶۷(۹) ۶۶۳(۸) ۷۸(۷)
 ۳۶۷(۱۸) ۱۶۹(۱۷) ۲۶۷(۱۶) ۷۵۳(۱۵) ۸۹(۱۴) ۲۵۹(۱۳)
 ۱۶۹(۲۴) ۱۶۷(۲۳) ۶۴۲(۲۲) ۱۳۳(۲۱) ۱۴۹(۲۰) ۲۶۷(۱۹)
 ۶۷(۳۰) ۵۳۱(۲۹) ۶۴۱(۲۸) ۳۹(۲۷) ۶۳۵(۲۶) ۴۶۴(۲۵)
 ۵۲۹(۲۵) ۱۳۹(۲۴) ۶۴۶(۲۳) ۳۶۳(۲۲) ۲۶۹(۲۱)
 ۵۴۶(۲۰) ۳۶۲(۱۹) ۱۵۹(۱۸) ۴۴۴(۱۷) ۶۷(۱۶)
 ۴۹(۲۵) ۴۵۵(۲۴) ۳۴۴(۲۳) ۶۴۲(۲۲) ۱۱۱(۲۱)

۲۳۹(۵۰) ۳۳۲(۴۹) ۵۶۷(۴۸) ۷۴۳(۴۷) ۲۴(۴۶)
 ۵۸۵(۵۵) ۲۶۹(۵۴) ۱۳۷(۵۳) ۴۷۰(۵۲) ۱۳۵(۵۱)
 ۲۷(۶۰) ۳۵۶(۵۹) ۷۹۸(۵۸) ۵۵۴(۵۷) ۲۴۶(۵۶)

سبق نمبر ۹

۹(۸) ۹۶(۷) ۹(۶) ۳۷(۵) ۴(۴) ۵(۳) ۳(۲) ۶(۱)
 ۹(۱۶) ۴(۱۵) ۳۱(۱۴) ۷(۱۳) ۱۱(۱۲) ۱۶(۱۱) ۱۰(۱۰) ۵۹(۹)
 ۲۵(۲۰) ۸(۱۹) ۵۴(۱۸) ۸(۱۷)

سبق نمبر ۱۰

۵(۱) ۹(۲) ۶(۳) ۸(۴) ۱(۵) ۱(۶) ایک (۷) نو
 (۸) تین لڑکیاں (۹) سات ٹل (۱۰) آم (۱۱) چڑیاں (۱۲) سات
 ۱۶۵(۱۸) ۵۱(۱۷) ۲۵(۱۶) ۲۲(۱۵) ۹۳(۱۴) ۴۰(۱۳) ۱۶۵(۱۸)
 ۳۰(۲۴) ۱۳(۲۳) ۴۸(۲۲) ۳۰(۲۱) ۱۵۰(۲۰) ۲۴۰(۱۹)
 ۲۸۳(۲۸) ۴۰۰(۲۷) ۲۷۵(۲۶) ۶۸(۲۵)

سبق نمبر ۱۱

۷'-(۶) ۷'+(۵) ۵'-(۴) ۱۴'+(۳) ۲'-(۲) ۶'-(۱)
 ۸'-(۱۲) ۱۹'+(۱۱) ۵'-(۱۰) ۵'+(۹) ۲۳'+(۸) ۳۸'+(۷)
 ۵۰۰'+(۱۶) ۳۵۱'-(۱۵) ۱۳۳۶'+(۱۴) ۴۴'-(۱۳)

۲۱۸-(۲۱) ۹۶'-(۲۰) چون-(۱۹) ۵۴'+(۱۸) ۱۱۸'+(۱۷)
 ۱۴'-(۲۶) ۱۵'-(۲۵) ۲۹'+(۲۴) ۱۸'+(۲۳) ۷'-(۲۲)
 ۱۳'+-(۳۰) ۳'-(۲۹) ۴۲'-(۲۸) ۲۶'-(۲۷)

سبق نمبر ۱۲

۲۵ (۷) ۶۴ (۶) ۵۶ (۵) ۳۰ (۴) ۴ (۳) ۶ (۲) ۴ (۱)
 ۳۰ (۱۴) ۱۲ (۱۳) ۶۳ (۱۲) ۳۶ (۱۱) ۱۲ (۱۰) ۸ (۹) ۲۴ (۸)
 ۳۵ (۲۱) ۱۵ (۲۰) ۲۰ (۱۹) ۴۲ (۱۸) ۱۲ (۱۷) ۱۰ (۱۶) ۱۸ (۱۵)
 ۱۸ (۲۷) ۲۴ (۲۶) ۴۸ (۲۵) ۱۶ (۲۴) ۱۸ (۲۳) ۱۲ (۲۲)
 ۲۸ (۳۳) ۵۴ (۳۲) ۲۰ (۳۱) ۱۴ (۳۰) ۶ (۲۹) ۴۰ (۲۸)
 ۱۴ (۳۹) ۱۵ (۳۸) ۱۶ (۳۷) ۲۵ (۳۶) ۱۶ (۳۵) ۲۱ (۳۴)
 ۹ (۴۵) ۲۴ (۴۴) ۴۰ (۴۳) ۸۱ (۴۲) ۲۴ (۴۱) ۱۸ (۴۰)
 ۵۶ (۵۱) ۶ (۵۰) ۴۲ (۴۹) ۲۷ (۴۸) ۳۲ (۴۷) ۲۱ (۴۶)
 ۴۸ (۵۷) ۴۹ (۵۶) ۷۲ (۵۵) ۳۶ (۵۴) ۲۸ (۵۳) ۱۰ (۵۲)
 ۳۵ (۶۰) ۵ (۵۹) ۳۲ (۵۸)

سبق نمبر ۱۳

۶۴'۲۹'۸۷'۷۲'(۲)	۶۵'۴۳'۲۱'(۱)
۱۸'۱۵'۱۲'۹'۶'۳'(۴)	۱۸'۱۶'۱۴'۱۲'۱۰'۸'(۳)
۳۰'۲۵'۲۰'۱۵'۱۰'۷'(۶)	۱۲'۸'۴'۲۷'۲۴'۲۱'(۵)

۴۹'۴۲'۵۴'۴۸'۴۰'۴۴(۸)   ۴۲'۳۶'۳۰'۴۴'۳۵'۳۰(۷)

۵۶'۳۲'۵۶'۱۴'۶'۳۲(۱۰)   ۴۴'۱۶'۳۵'۷'۴۵'۲۸(۹)

۷۲'۴۸'۸'۲۸'۱۸'۵(۱۲)   ۶۴'۴۰'۶۳'۲۱'۱۲'۳۶(۱۱)

سبق نمبر ۱۴

۲(۷) ۳۶(۶) ۴۲(۵) ۸(۴) ۶(۳) ۴(۲) ۲(۱)

۷۲(۱۴) ۱۴(۱۳) ۱۲(۱۲) ۱۶(۱۱) ۵۴(۱۰) ۴۸(۹) ۱۰(۸)

۱۸(۲۱) ۲۸(۲۰) ۴۵(۱۹) ۳۶(۱۸) ۱۶(۱۷) ۲۴(۱۶) ۲۰(۱۵)

۶۷(۲۶) ۳۶(۲۵) ۳۲(۲۴) ۵۴(۲۳) ۴(۲۲)

۱۰۶(۳۱) ۸(۳۰) ۱۲(۲۹) ۷۲(۲۸) ۶۳(۲۷)

۴۴(۳۶) ۱۲(۳۵) ۳۶(۳۴) ۱۸(۳۳) ۸۱(۳۲)

۸(۴۱) ۲۴(۴۰) ۱۴(۳۹) ۴۸(۳۸) ۱۶(۳۷)

۸(۴۵) ۳۰(۴۴) ۷۲(۴۳) ۶۰(۴۲)

سبق نمبر ۱۵

۴۸۴(۶) ۱۷۲(۵) ۹۶(۴) ۱۱۷(۳) ۳۸(۲) ۴۴(۱)

۲۲۰(۱۲) ۱۳۲(۱۱) ۲۸(۱۰) ۳۳(۹) ۸۵(۸) ۲۶(۷)

۴۵(۱۷) ۳۶(۱۶) ۱۰۸(۱۵) ۲۸(۱۴) ۴۴(۱۳)

۴۸(۲۳) ۱۳۳(۲۲) ۳۰(۲۱) ۶۹(۲۰) ۲۱۰(۱۹) ۱۷۰(۱۸)

۳۲ (۲۸) ۹۶ (۲۷) ۲۵۲ (۲۶) ۱۸۶ (۲۵) ۶۴ (۲۴)
 ۳۰۴ (۳۳) ۹۱ (۳۲) ۲۷۰ (۳۱) ۶۰ (۳۰) ۱۶۰ (۲۹)
 ۳۲۲ (۳۸) ۲۴۱ (۳۷) ۱۸۹ (۳۶) ۳۴ (۳۵) ۱۲۵ (۳۴)
 ۳۶ (۲۲) ۱۵۶ (۲۱) ۳۵۱ (۲۰) ۱۰۴ (۱۹)

سبق نمبر ۱۶

۳۰۸ (۶) ۲۷۶ (۵) ۱۲۷ (۴) ۲۱۲ (۳) ۱۵۶ (۲) ۱۰۲ (۱)
 ۳۹۲ (۱۲) ۱۳۴ (۱۱) ۲۲۶ (۱۰) ۳۵۰ (۹) ۳۳۰ (۸) ۵۹۶ (۷)
 ۶۶۶ (۱۶) ۲۰۴ (۱۵) ۵۰۴ (۱۴) ۲۵۶ (۱۳)
 ۱۸۰ (۲۲) ۱۱۸ (۲۱) ۱۵۰ (۲۰) ۵۶۷ (۱۹) ۵۸۴ (۱۸) ۵۲۲ (۱۷)
 ۷۷۴ (۲۷) ۲۴۴ (۲۶) ۳۵۲ (۲۵) ۲۲۸ (۲۴) ۶۹۶ (۲۳)
 ۲۲۸ (۳۲) ۳۹۰ (۳۱) ۳۱۰ (۳۰) ۲۴۵ (۲۹) ۳۷۸ (۲۸)
 ۵۲۰ (۳۶) ۲۷۴ (۳۵) ۲۶۰ (۳۴) ۲۷۳ (۳۳)

سبق نمبر ۱۷

۱۳۰ (۷) ۹۶ (۶) ۱۶۸ (۵) ۱۱۰ (۴) ۸۸ (۳) ۶۶ (۲) ۴۴ (۱)
 ۲۰۸ (۱۳) ۱۵۴ (۱۲) ۱۵۶ (۱۱) ۱۷۶ (۱۰) ۱۹۶ (۹) ۱۳۲ (۸)
 ۱۰۸ (۱۹) ۷۲ (۱۸) ۲۳۴ (۱۷) ۲۲۴ (۱۶) ۱۸۲ (۱۵) ۱۹۸ (۱۴)
 ۹۰ (۲۵) ۱۱۲ (۲۴) ۱۴۴ (۲۳) ۱۲۶ (۲۲) ۸۴ (۲۱) ۲۵۲ (۲۰)

۲۲۰ (۳۱) ۱۴۰ (۳۰) ۱۲۰ (۲۹) ۱۸۰ (۲۸) ۲۴۰ (۲۷) ۱۱۲ (۲۶)
 ۲۵۲ (۳۶) ۲۷۰ (۳۵) ۲۸۸ (۳۴) ۲۴۰ (۳۳) ۲۱۶ (۳۲)
 ۱۰۴ (۲۲) ۲۵۶ (۲۱) ۲۲۴ (۲۰) ۳۱۰ (۳۹) ۳۲۴ (۳۸) ۱۹۲ (۳۷)

سبق نمبر ۱۸

۲۴ (۶) ۶۰ (۵) ۱۲۰ (۴) ۷۲ (۳) ۲۱ (۲) ۲۰ (۱)
 ۸۰۰ (۱۲) ۷۰ (۱۱) ۱۸ (۱۰) ۱۱۲ (۹) ۵۰ (۸) ۳۶۴ (۷)
 ۹۰ (۱۷) ۸۰۰ (۱۶) ۳۰۰۰ (۱۵) ۲۰۰ (۱۴) ۲۸ (۱۳)
 ۶۴ (۲۲) ۷۱۴ (۲۱) ۲۰۴۸ (۲۰) ۲۵ (۱۹) ۳۷۵ (۱۸)
 ۲۰۰ (۲۷) ۲۵ (۲۶) ۱۰۰ (۲۵) ۳۵ (۲۴) ۸۴ (۲۳)
 ۶۲۵ (۳۰) ۱۷ (۲۹) ۱۰۵ (۲۸)

سبق نمبر ۱۹

۲ (۸) ۱ (۷) ۹ (۶) ۹ (۵) ۲ (۴) ۳ (۳) ۶ (۲) ۱ (۱)
 ۸ (۱۶) ۳ (۱۵) ۲ (۱۴) ۳ (۱۳) ۱۰ (۱۲) ۱ (۱۱) ۴ (۱۰) ۷ (۹)
 ۹ (۲۳) ۴ (۲۲) ۳ (۲۱) ۴ (۲۰) ۱ (۱۹) ۱۰ (۱۸) ۵ (۱۷)
 ۶ (۳۰) ۵ (۲۹) ۴ (۲۸) ۵ (۲۷) ۲ (۲۶) ۷ (۲۵) ۶ (۲۴)
 ۷ (۳۷) ۳ (۳۶) ۵ (۳۵) ۶ (۳۴) ۵ (۳۳) ۸ (۳۲) ۱ (۳۱)
 ۸ (۴۴) ۷ (۴۳) ۱۰ (۴۲) ۷ (۴۱) ۶ (۴۰) ۵ (۳۹) ۲ (۳۸)
 ۸ (۵۰) ۳ (۴۹) ۸ (۴۸) ۷ (۴۷) ۱۰ (۴۶) ۳ (۴۵)
 ۴ (۵۶) ۱۰ (۵۵) ۸ (۵۴) ۱ (۵۳) ۴ (۵۲) ۹ (۵۱)
 ۲ (۶۰) ۵ (۵۹) ۱۰ (۵۸) ۹ (۵۷)

سبق نمبر ۲۰

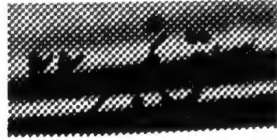
خارج قسمت - باقی

(۱) ۱-۲ (۲) ۲-۳ (۳) ۳-۴ (۴) ۴-۵ (۵) ۵-۶ (۶) ۶-۷ (۷) ۷-۸ (۸) ۸-۹ (۹) ۹-۱۰ (۱۰) ۱۰-۱۱ (۱۱) ۱۱-۱۲ (۱۲) ۱۲-۱۳ (۱۳) ۱۳-۱۴ (۱۴) ۱۴-۱۵ (۱۵) ۱۵-۱۶ (۱۶) ۱۶-۱۷ (۱۷) ۱۷-۱۸ (۱۸) ۱۸-۱۹ (۱۹) ۱۹-۲۰ (۲۰) ۲۰-۲۱ (۲۱) ۲۱-۲۲ (۲۲) ۲۲-۲۳ (۲۳) ۲۳-۲۴ (۲۴) ۲۴-۲۵ (۲۵) ۲۵-۲۶ (۲۶) ۲۶-۲۷ (۲۷) ۲۷-۲۸ (۲۸) ۲۸-۲۹ (۲۹) ۲۹-۳۰ (۳۰) ۳۰-۳۱ (۳۱) ۳۱-۳۲ (۳۲) ۳۲-۳۳ (۳۳) ۳۳-۳۴ (۳۴) ۳۴-۳۵ (۳۵) ۳۵-۳۶ (۳۶) ۳۶-۳۷ (۳۷) ۳۷-۳۸ (۳۸) ۳۸-۳۹ (۳۹) ۳۹-۴۰ (۴۰) ۴۰-۴۱ (۴۱) ۴۱-۴۲ (۴۲) ۴۲-۴۳ (۴۳) ۴۳-۴۴ (۴۴) ۴۴-۴۵ (۴۵) ۴۵-۴۶ (۴۶) ۴۶-۴۷ (۴۷) ۴۷-۴۸ (۴۸) ۴۸-۴۹ (۴۹) ۴۹-۵۰ (۵۰)

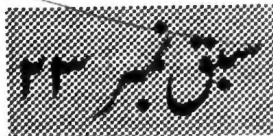
سبق نمبر ۲۱

(۱) ۰-۱۱۷ (۲) ۰-۶۵ (۳) ۳-۲۲۶ (۴) ۳-۱۷۹
 (۵) ۴-۱۵۵ (۶) ۱-۱۶۱ (۷) ۲-۱۶۳ (۸) ۱-۱۷۲
 (۹) ۱-۱۹ (۱۰) ۰-۲۱۹ (۱۱) ۲-۱۷۷ (۱۲) ۳-۱۵۷
 (۱۳) ۰-۱۵۲ (۱۴) ۳-۱۳۵ (۱۵) ۰-۲۲۸ (۱۶) ۲-۱۱۳
 (۱۷) ۱-۱۷۱ (۱۸) ۱-۱۷۵ (۱۹) ۰-۱۵۳ (۲۰) ۰-۱۸۹
 (۲۱) ۰-۱۰۸ (۲۲) ۱-۲۸۳ (۲۳) ۳-۱۳۵ (۲۴) ۵-۱۳۰

۳-۲۲ (۲۸) ۰-۲۲۶ (۲۷) ۲-۱۳۰ (۲۶) ۰-۱۵۲ (۲۵)
 ۵-۱۵۳ (۳۲) ۲-۱۵۹ (۳۱) ۲-۱۵۷ (۳۰) ۱-۳۳۹ (۲۹)
 ۱-۳۹۲ (۳۶) ۲-۲۶ (۳۵) ۰-۲۶۳ (۳۴) ۳-۱۰۸ (۳۳)

۷(۶) ۶(۵) ۱۹(۴) ۱۵(۳) ۵۲(۲) -۵۲- اذن ۱۷(۱)
 ۵(۱۲) ۴(۱۱) ۸(۱۰) ۲۷(۹) ۲۲(۸) ۱۵(۷)
 ۱۲(۱۹) ۳۷(۱۸) ۸(۱۷) ۹(۱۶) ۸(۱۵) ۷(۱۴) ۶(۱۳)
 ۲۶(۲۵) ۲۵(۲۴) ۱۵۰(۲۳) ۲(۲۴) ۳(۲۱) ۲(۲۰)
 ۱۲(۲۸) ۱۸۱(۲۷) ۴(۲۶)

الف: (۱) ۳۹۰ (۲) ۲۵۰ (۳) ۸۷۰ (۴) ۱۸۰۰ (۵) ۳۰۰ (۶) ۳۳۰
 ۳۱(۱۲) ۱۳۲(۱۱) ۹۵(۱۰) ۶۴(۹) ۱۸۰(۸) ۲۷۰(۷)
 ب: (۱) ۲۸ (۲) ۷۲ (۳) ۹۶ (۴) ۱۲۰ (۵) ۴۹ (۶) ۹۹
 ۲۶۰(۱۲) ۲۲۵(۱۱) ۲۱۵(۱۰) ۱۷۷(۹) ۱۲۸(۸) ۱۲۹(۷)
 ج: (۱) ۱۲۰ (۲) ۲۳۰ (۳) ۳۶۰ (۴) ۴۸۰ (۵) ۲۱۶(۶)
 ۲۵۶۵(۱۱) ۳۰۶۴(۱۰) ۱۵۰۱(۹) ۵۵۲(۸) ۴۶۵(۷)

۵۲۵(۵) ۱۳۲۰(۴) ۹۰۰(۳) ۷۲۰(۲) ۶۰۰(۱)-۱
 ۱۱۰۵(۱۰) ۹۸۲(۹) ۸۵۸(۸) ۷۳۳(۷) ۶۳۲(۶)
 ۲۶۹۹(۱۲) ۱۳۵۵(۱۱)

سبق نمبر ۲۳

۳۶(۷) ۱۶(۶) ۲۶(۵) ۴(۴) ۱۱(۳) ۲(۲) ۴(۱)
 ۲۶(۱۴) ۶۹(۱۳) ۶(۱۲) ۸۷(۱۱) ۴۸(۱۰) ۱۳۶(۹) ۳(۸)
 ۸۷(۲۱) ۱۵(۲۰) ۴(۱۹) ۱۸(۱۸) ۷۶(۱۷) ۹(۱۶) ۱۳(۱۵)
 ۱۰(۲۸) ۸(۲۷) ۷۹(۲۶) ۱۵۴(۲۵) ۲۱(۲۴) ۶(۲۳) ۴۰(۲۲)
 ۱۲(۳۳) ۵۲(۳۲) ۷(۳۱) ۲(۳۰) ۹۹۰(۲۹)
 ۱۱۲(۳۸) ۱۹(۳۷) ۹۰(۳۶) ۷۰(۳۵) ۹(۳۴)
 ۶(۴۴) ۸(۴۳) ۷۷(۴۲) ۵۵(۴۱) ۱۱(۴۰) ۲۰(۳۹)
 ۱۵(۵۰) ۷۳(۴۹) ۵(۴۸) ۱۲(۴۷) ۵۰(۴۶) ۶۹(۴۵)
 ۹(۵۶) ۹(۵۵) ۲۲(۵۴) ۹۳(۵۳) ۱۸(۵۲) ۱۲(۵۱)
 ۸(۶۰) ۲۴(۵۹) ۹(۵۸) ۵۲۶(۵۷)